

Nr 76

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till förordning om handel med preventivmedel; given Stockholms slott den 13 februari 1959.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över inrikesärenden för denna dag, inhämta riksdagens yttrande över härvid fogade förslag till förordning om handel med preventivmedel.

GUSTAF ADOLF

Rune B. Johansson

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås, att preventivmedel skall få försälgas även från automatapparat. Utomhus skall dock sådan försäljning få äga rum endast från automat, vari samtidigt tillhandahålles jämväl andra sjukvårds- eller sanitetsartiklar.

Då de nya bestämmelserna leder till förhållandevis genomgripande ändringar i den nuvarande förordningen om handel med preventivmedel, föreslås att denna ersättes med en helt ny förordning. Den nya förordningen avses träda i kraft den 1 juli 1959.

Förslag

till

Förordning**om handel med preventivmedel**

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Den som vill, annorstädes än i apoteksinrättning eller läkemedelsförråd, idka handel med preventivmedel skall söka tillstånd därtill, i Stockholm hos överståthållarämbetet och i övrigt hos polismyndigheten i den ort, där försäljningen skall bedrivas.

2 §.

Tillstånd må beviljas endast beträffande sådana medel, som medicinalstyrelsen godkänt för den med ansökningen avsedda försäljningsformen.

3 §.

Försäljning må ej äga rum genom kringföring.

Utomhus må försäljning ske allenast från automatapparat, vari samtidigt tillhandahållas jämväl andra sjukvårds- eller sanitetsartiklar.

4 §.

När skäl äro därtill, må tillstånd återkallas eller begränsas.

5 §.

Den som tillhandahåller preventivmedel i strid mot bestämmelserna i denna förordning straffes med dagsböter eller fängelse i högst sex månader; och skola preventivmedel som påträffas hos honom förklaras förverkade till kronan, om det ej är uppenbart obilligt.

Med preventivmedel som förklarats förverkade skall förfaras på sätt medicinalstyrelsen bestämmer.

6 §.

Mot polismyndighets beslut må talan föras genom besvär hos länsstyrelsen. Klagan över länsstyrelsens beslut må föras hos Konungen genom besvär.

7 §.

Närmare föreskrifter om tillämpningen av denna förordning meddelas av Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 1959, då förordningen den 9 september 1938 (nr 567) om handel med preventivmedel upphör att gälla; dock att före den nya förordningens ikraftträdande meddelat tillstånd även därefter behåller sin giltighet, om det icke återkallas.

Utdrag av protokollet över inrikesärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 13 februari 1959.

N ä r v a r a n d e:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden NILSSON, STRÄNG, LINDELL, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, JOHANSSON, AF GEIJERSTAM.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för inrikesdepartementet, statsrådet Johansson, fråga om *ny förordning om handel med preventivmedel* samt anför.

1. Inledning

Försäljningen av preventivmedel regleras bland annat i förordningen den 9 september 1938 om handel med preventivmedel. Enligt denna förordning är all preventivmedelsförsäljning med undantag av försäljning från apotek underkastad tillståndstvång. Inom detaljhandeln bedrivs försäljningen huvudsakligen i två former, antingen såsom butiksförsäljning eller såsom postorderförsäljning. Försäljning utomhus är uttryckligen förbjuden.

Efter preventivmedelsförordningens tillkomst har frågan om automatförsäljning av preventivmedel blivit aktuell och tagits upp i olika sammanhang. Sålunda hemställde medicinalstyrelsen redan år 1946, att Kungl. Maj:t måtte förklara hinder inte möta mot sådan försäljning inom vissa för allmänheten tillgängliga inomhuslokaler. Vid tillkomsten av 1948 års butikstängningslag uttalade dåvarande departementschefen (prop. 1948: 248), att det inte syntes föreligga någon anledning att i det sammanhanget föreslå ändring i det rådande förbudet att försälja preventivmedel utomhus, varav följde att automatförsäljning av sådan vara utomhus även fortsättningsvis bleve förbjuden. I fråga om automatförsäljning av preventivmedel inomhus fann han, att från de synpunkter, som förestavat regleringen av handeln med preventivmedel, förutsättningar inte syntes vara för handen att bevilja tillstånd härtill, ehuru sådan försäljning inte var uttryckligen förbjuden i förordningen. Riksdagen lämnade departementschefens uttalanden utan erinran. Därefter uttalade sig 1950 års abortutredning för automatförsäljning av preventivmedel, och medicinal-

styrelsen ställde sig ånyo positiv härtill och förklarade, att försäljning genom automater var en lämplig form för saluhållandet. Även åtskilliga tjänsteläkare tillstyrkte en sådan försäljningsform.

Frågan väcktes på nytt i samband med 1956 års ändringar i butikstängningslagstiftningen. Min företrädare i ämbetet fann då (prop. 1956: 162) det vara tveksamt i vilken utsträckning automatförsäljning av preventivmedel generellt kunde tillåtas inom ramen för bestämmelserna i gällande preventivmedelsförordning. Men även spørsmålet om man över huvud taget mera allmänt borde tillåta automatförsäljning av preventivmedel var tveksamt och föremål för delade meningar. Olika synpunkter gjorde sig gällande vid bedömningen av denna fråga, och för egen del var min företrädare inte beredd att ta ställning därtill, innan spørsmålet blivit närmare belyst.

På grund av den tveksamhet, som sålunda har yppats i fråga om såväl lagligheten som lämpligheten av automatförsäljning av preventivmedel tillkallade min företrädare med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 23 mars 1956 byråchefen Sven-Hugo Ryman för att såsom utredningsman verkställa utredning av frågan om ändrade former för försäljning av preventivmedel och därmed sammanhängande frågor. Samtidigt tillkallades såsom experter för att medverka i utredningsarbetet föredraganden i medicinalstyrelsen i ärenden rörande könssjukvård, medicine licentiaten Malcolm Tottie, skolöverläkaren, professorn Carl Wilhelm Herlitz, dåvarande studentprästen, numera biträdande föreståndaren vid stadsmissionen i Stockholm, pastor Ludvig Jönsson, samt advokaten Baltzar Widlund. Sedermera tillkallades såsom ytterligare expert sekreteraren i målsmännens riksförbund, fru Rosa Hellström-Olsson.

Utredningsmannen avlämnade den 21 augusti 1958 betänkande i ämnet (stencilerat), innefattande utkast till bl. a. ny förordning om handel med preventivmedel jämte tillämpningskungörelse. Om betänkandets innehåll är utredningsmannen och samtliga experter ense.

Över betänkandet har efter remiss yttranden avgivits av försvarets sjukvårdsstyrelse, socialstyrelsen, arbetarskyddsstyrelsen, medicinalstyrelsen, statens institut för folkhälsan, skolöverstyrelsen, kommerskollegium, statens provningsanstalt, ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor, överståthållarämbetet, rikets samtliga länsstyrelser samt domkapitlen i Uppsala ärkestift och Stockholms stift. Medicinalstyrelsen har i anslutning till sitt eget yttrande överlämnat utlåtande från styrelsens socialpsykiatriska nämnd. Kommerskollegium har bifogat yttranden från samtliga handelskammare. Överståthållarämbetet har närslutit utlåtanden från stadskollegiet och poliskammaren i Stockholm. Flertalet länsstyrelser har vid sina remissvar fogat yttranden från förste provinsialläkaren, lokala polismyndigheter, barnavårdsnämnder och hälsovårdsnämnder m. fl. Vidare har följande sammanslutningar och företag avgivit yttranden, nämligen svenska stadsför-

bundet, svenska socialvårdsförbundet, målsmännens riksförbund, apotekarsocietetens direktion, Sveriges farmaceutförbund, föreningen Sveriges landsfiskaler, svenska sjukvårdsaffärernas riksförbund, riksförbundet för sexuell upplysning, aktiebolagets Nils Adamssons sjukvårdsaffär och H. E. Adamsson Aktiebolag.

Utredningsmannens förslag tillstyrkes i princip eller lämnas utan erinran av det övervägande flertalet remissinstanser, och endast ett fåtal avstyrkanden föreligger. De erinringar som förekommit hänför sig huvudsakligen till frågan om den närmare utformningen av automathandeln, främst frågan vilka platser som bör få komma ifråga för denna försäljningsform.

Jag kommer i det följande att lämna en redogörelse *dels* för de i vårt land gällande bestämmelserna om handeln med preventivmedel och om automathandeln m. m. jämte rättstillämpningen i fråga om automathandeln med preventivmedel, *dels* för automathandeln med preventivmedel i vissa främmande länder och övergår därefter till att närmare behandla utredningsmannens förslag.

2. Gällande bestämmelser

A. Om handel med preventivmedel

Handeln med preventivmedel regleras i främsta rummet genom *förordningen den 9 september 1938 (nr 567) om handel med preventivmedel* med däri genom förordningen den 4 mars 1949 (nr 59) vidtagna ändringar. Enligt preventivmedelsförordningen i dess nu gällande lydelse skall den som annorstädes än å apoteksinrättning vill idka handel med eller eljest tillhandahålla allmänheten preventivmedel söka tillstånd därtill hos polismyndigheten i den ort, där rörelsen skall utövas. Med preventivmedel förstås medel, som är avsedda att förebygga befruktning eller överförande av könssjukdom. Tillstånd får avse endast vissa angivna medel. När skäl är därtill, må meddelat tillstånd återkallas. Närmare föreskrifter om tillstånds beviljande och återkallande meddelas av Konungen. Försäljning får ej äga rum genom kringföring och ej heller utomhus. Överträdelse av förordningen straffas med dagsböter eller fängelse i högst sex månader; därvid påträffade preventivmedel, som uppenbarligen är avsedda att tillhandahållas olovligen, skall förklaras förverkade.

I *kungörelsen den 9 september 1938 (nr 568) med vissa föreskrifter i anledning av förordningen om handel med preventivmedel* har närmare föreskrifter meddelats om tillstånds beviljande och återkallande. Ansökning om tillstånd skall göras skriftligen och innehålla uppgifter i följande avseenden: a) vilka medel sökanden ämnar tillhandahålla, b) huruvida sökanden ämnar bedriva parti- eller detaljhandel eller avser att på annat sätt tillhandahålla medlen åt allmänheten, c) huruvida tillhandahållande skall äga rum allenast

medelst posten, d) å vilket ställe rörelsen skall utövas, e) vilken reklam sökanden ämnar bedriva och f) därest sökanden är bolag eller förening, vem som skall förestå rörelsen. Vid prövning av ansökning om tillstånd skall särskilt iakttagas, bland annat, att sökanden är berättigad att idka handel i allmänhet samt med hänsyn till den reklam han uppger sig ämna bedriva och i övrigt kända förhållanden är lämpad att erhålla tillstånd och, om sökanden är bolag eller förening, att rörelsen omhänderhas av lämplig föreståndare, att uppgiven lokal för medlens tillhandahållande är ur hygienisk synpunkt och i övrigt tillfredsställande samt att tillstånd icke meddelas att försälja medel, som måste anses olämpliga för sitt ändamål eller kan befaras vara skadliga, varvid i tveksamma fall yttrande bör inhämtas från medicinalstyrelsen.

I bevis som meddelas angående tillstånd att tillhandahålla preventivmedel skall intagas erinran om att tillståndet må återkallas, när skäl föreligger härför, och att försäljning ej får äga rum genom kringföring eller utomhus. Vid prövning av fråga om återkallelse skall särskilt beaktas, huruvida tillståndshavaren (för bolag eller förening föreståndaren) gjort sig skyldig till förseelse, som har samband med rörelsen och som kan anses göra honom olämplig att vidare bedriva densamma, huruvida olämplig reklam bedrives och huruvida eljest någon väsentlig ändring inträtt i jämförelse med förhållandena vid tillståndsprövningen. Innan tillstånd återkallas skall tillståndshavaren, i den mån så kan ske och särskilda skäl icke är däremot, beredas tillfälle till rättelse.

För försäljning av preventivmedel från apotek har särskilda bestämmelser utfärdats. I *kungörelsen den 18 oktober 1946 (nr 639) om tillhandahållande av preventivmedel å apoteksinrättning* föreskrives, att å apoteksinrättning, varmed förstås såväl självständigt apotek som filialapotek, skall följande slag av preventivmedel vara att tillgå, nämligen kondomer, pesarar, syregelé samt spermatocida suppositorier. Skyldighet att å apoteksinrättning tillhandahålla dessa preventivmedel föreligger emellertid icke under tid, då nattexpedition är anordnad, och ej heller å sön- eller helgdag. Medicinalstyrelsen äger meddela närmare föreskrifter angående arten och beskaffenheten av de preventivmedel, som skall tillhandahållas å apoteksinrättning, liksom angående kontroll av medlen och formerna för deras tillhandahållande.

B. Om automathandel

Automathandeln är en tämligen modern försäljningsform, och det är först på sistone som principen om automathandelns frihet har vunnit allmänt erkännande. Denna handel har närmare reglerats i de butikstängningslagar, som tid efter annan avlöst varandra, på så sätt att den varit underkastad samma bestämmelser om affärstid som detaljhandelsbutikerna, i den mån

den icke uttryckligen undantagits från lagarnas tillämpning. Automathandelns frigivande har skett successivt, och denna utveckling återspeglas följaktligen legislativt i en motsvarande krympning av tillämpningsområdet för butikstängningslagarna.

Det första mera väsentliga steget på vägen mot en fri automathandel togs genom tillkomsten av *butikstängningslagen den 21 juli 1948 (nr 608)*. Lagen innehåller i huvudsak bestämmelser om den vanliga affärstiden, om kommunala avvikelser därifrån och om särskilt tillstånd till annan affärstid än den vanliga. Huvudregeln är att butik får hållas öppen för allmänheten vardagar från klockan 8 till klockan 19 med vissa möjligheter till utsträckning av tiden, som saknar intresse i förevarande sammanhang. Kommunal myndighet kan bestämma om inskränkningar i den vanliga affärstiden, och länsstyrelsen kan under vissa angivna förutsättningar meddela särskilt tillstånd för näringsidkare att hålla butik öppen för allmänheten eller att annorstädes idka försäljning till allmänheten å tid, då det eljest icke är tillåtet. Från lagens tillämpning undantages enligt *lagen den 7 juni 1956 (nr 320) om ändring i butikstängningslagen den 21 juli 1948* bl. a. försäljning från automatapparat, som bedrives antingen i anslutning till egen butik, där samma slag av varor saluföres, eller i järnvägs väntsal eller inom annan huvudsakligen för de resande avsedd del av järnvägs stationsområde eller slutligen å annan plats än nu sagts om försäljningen icke sker i anslutning till annan tillhörig butik, där samma slag av varor saluföres. Såsom villkor för att automathandeln skall vara undantagen från butikstängningslagen gäller, att automatapparaten är av typ, som godkänts av vederbörlig myndighet, och beträffande försäljning av tobaksvaror att tillstånd lämnats av monopolötovaren. I fråga om försäljning av preventivmedel från automatapparat skall emellertid ändringen i butikstängningslagen, intill dess Konungen anordnande förordnar, inte medföra någon ändring i tillämpningen av dittills gällande bestämmelser.

I *kungörelsen den 21 juli 1948 (nr 609) om typgranskning av automater* föreskrives, att automatapparat skall vara till typen godkänd av statens institut för folkhälsan efter samråd med statens kriminaltekniska anstalt, institutet dock obetaget att samråda även med annan myndighet.

Enligt *76 § 2 mom. byggnadsstadgan den 30 juni 1947 (nr 390)* må i byggnadsordning stadgas, att tillstånd skall sökas hos byggnadsnämnden för åtgärd, som påverkar byggnads utseende eller stadsbilden, däribland skyltning. I anslutning härtill har i det *normalförslag till byggnadsordning, som år 1948* upprättats av byggnadsstyrelsen och som — fränsett Stockholm, Göteborg och Malmö — antagits av praktiskt taget alla städer, köpingar och municipalsamhällen, intagits en bestämmelse att byggnadsnämndens lov erfordras för uppsättande av skylt eller annan liknande reklamanordning. Med skylt avses i detta sammanhang även skyltskåp och försäljningsautomat. Enligt de särskilda föreskrifter som meddelats i normalförslaget om skylt

m. m. får skylt, som anbringats lägre än 2,50 meter över marken, skjuta fram högst 20 cm över gatulinjen. Särskilt skall tillses, att skylten ej stör gatue- eller stadsbilden, verkar förvillande för trafiken eller störande för närboende eller anbringas så, att den försvårar gaturenhållningen.

På försäljningsautomater är också *allmänna ordningsstadgan den 14 december 1956 (nr 617)* tillämplig. Enligt 2 § får nämligen allmän plats inom stadsplanelagt område i stad, köping och annat samhälle, där byggnadslagets bestämmelser för stad äger tillämpning, icke tagas i anspråk för försäljningsstånd, ställningar och dylikt, såframt ej tillstånd därtill lämnats av polismyndigheten eller — såvitt angår upplåtelse för försäljningsändamål — i Stockholm av överståthållarämbetet. Innan tillstånd meddelas, skall ytt- rande inhämtas från den kommunala nämnd eller styrelse, som kommunen bestämt. Om denna avstyrker, får tillstånd icke meddelas.

2 § allmänna ordningsstadgan torde icke vara tillämplig å försäljnings- automater i vidare mån än de tar allmän plats i anspråk på sådant sätt, att de hindrar dess användning för avsett ändamål eller vållar olägenhet från ordningssynpunkt. Härigenom faller flertalet av de mindre försäljningsauto- materna utanför bestämmelsen. Även för en mindre automat kan det dock — beroende på dess avsedda placering — bli fråga om ett sådant ianspråk- tagande av den allmänna platsen, att tillstånd fordras enligt ordningsstadgan. För större fristående automater eller andra automater, som på ett hindrande sätt skjuter ut över den allmänna platsen, krävs alltid särskilt tillstånd enligt förevarande paragraf. Om automaten emellertid anbringas i trappa, port eller nisch, som gränsar till den allmänna platsen, och detta på ett sådant sätt, att något utrymme å eller ovanför den allmänna platsen icke tages i anspråk, synes tillstånd enligt ordningsstadgan icke erforderligt.

3. Rättstillämpningen i fråga om automathandeln med preventivmedel

Trots den restriktiva ståndpunkt som statsmakterna i samband med till- komsten av 1948 års butikstängningslag jämte 1956 års ändringar däri inta- git i fråga om automatförsäljning av preventivmedel, har tillstånd i icke obetydlig omfattning beviljats till sådan försäljning inomhus. Enligt uppgif- ter hänförliga till slutet av år 1956 skulle sålunda i runt tal drygt 150 preven- tivmedelsautomater finnas uppsatta på olika orter, bortsett från automater inom militära förläggningar. I Stockholm har däremot den tillståndsbevil- jande myndigheten regelmässigt avslagit ansökningar om automatförsälj- ning av preventivmedel. Någon sådan försäljning förekommer inte heller i huvudstaden annat än vid militärförband.

Att de tillståndsgivande myndigheterna kommit till olika resultat med avseende å tillåtligheten av automathandel inomhus sammanhänger uppen- barligen med att denna försäljningsform inte var aktuell vid preventivme- delsförordningens tillkomst och att varken själva förordningen eller förarbe-

tena till denna ger några säkra hållpunkter för frågans bedömande. I viss mån har rättsläget dock numera klarnat på detta område, sedan Kungl. Maj:t den 15 juni 1956 meddelat beslut i ett antal besvärsmål, som samtliga gällt ifrågasatt tillstånd till automatförsäljning av preventivmedel inom offentliga toaletter. Genom dessa avgöranden torde det få anses fastslaget, att hinder föreligger enligt gällande rätt att meddela tillstånd till sådan försäljning i toaletter, tillgängliga för allmänheten. Övervägande skäl talar för att sådant hinder möter mot tillstånd till försäljning av preventivmedel från automat även i andra för allmänheten tillgängliga inomhuslokaler, möjligen med undantag för butikslokaler. Redan beviljade tillstånd får emellertid enligt samma avgöranden inte återkallas enbart på den grund att tillståndet inte bort lämnas, utan för återkallelse fordras sådana särskilda skäl, som närmare anges i tillämpningskungörelsen till preventivmedelsförordningen.

Den restriktiva ståndpunkt som statsmakterna intagit till automathandeln med preventivmedel har icke avsett sådan handel inom militärförbanden. I tjänstemeddelanden från försvarets sjukvårdsstyrelse (Tsjv 1955 nr 8) har med giltighet från och med den 15 december 1955 följande föreskrifter meddelats rörande automathandel med preventivmedel.

Kondomer tillhandahålles i automater, som installeras på lämplig plats inom förbandet. Förbandschef äger bevilja tillstånd härtill åt den, som innehar medgivande av polismyndighet i orten att driva handel med preventivmedel. Försäljningen av preventivmedel sker i läger- eller manskapskassans regi. Skriftligt avtal eller kontrakt upprättas för viss tid mellan läger- eller manskapskassan och tillståndshavaren. 1 § butikstängningslagen utgör icke hinder för försäljning genom automat å annan tid än den vanliga affärstiden under förutsättning att försäljningen äger rum endast till personal och värnpliktiga vid förbandet. Förpackningarnas storlek, kvalitet, pris m. m. bestämmas av sjukvårdsstyrelsen.

4. Automathandeln med preventivmedel i vissa främmande länder

Danmark

I borgerlig straffelovs § 235 stadgas bötesstraff dels för den som på förargelseväckande sätt gör reklam för eller salubjuder medel, som är tjänliga att förebygga havandeskap, dels för den som utan uttrycklig anmodan ut-sänder reklam för sådana medel till person, som icke driver lovlig försäljning med preventivmedel.

Grundläggande bestämmelser rörande försäljning av preventivmedel ges i övrigt i 11 § första stycket lov om foranstaltningar i anledning af svangerskap m. v., vilken utfärdats den 23 juni 1956. Där stadgas, att föremål som är tjänliga att förebygga havandeskap får säljas endast om de godkänts av justitieministern efter samråd med sundhedsstyrelsen. Justitieministern äger vidare rätt att efter samråd med handelsministern fastställa priserna på preventivmedel. Dessa får säljas endast på apotek och de övriga för-

säljningsställen som godkänts av tjänsteläkaren efter samråd med polismyndigheten. Överträdelse av bestämmelserna straffas med böter. Justitieministern äger enligt 12 § samma lag utfärda närmare föreskrifter rörande lagens tillämpning.

I de nu gällande föreskrifterna av justitieministern stadgas bl. a., att kondomer får säljas endast i förseglade förpackningar, på vilka skall finnas antecknat hållbarhetsdata, pris samt grossistens eller importörens eller den inhemske tillverkarens hemvist och inregistrerade varumärke. Försäljningen får ske allenast inom den för kondomen angivna hållbarhetstiden.

I anslutning till de nu refererade bestämmelserna har sundhedsstyrelsen utfärdat ett cirkulär till tjänsteläkarna angående godkännande av försäljningsställen för preventivmedel. Inledningsvis framhålles i cirkuläret, att avsikten icke är att begränsa antalet försäljningsställen utan endast att skapa underlag för kontrollen av handeln med preventivmedel. Godkännande får icke meddelas beträffande sådana försäljningsställen, varifrån säljes otuktiga och oanständiga skrifter eller bilder eller om vilka polismyndigheten eljest har sig något ofördelaktigt bekant. För att säkra kontrollen över preventivmedlens kvalitet och ge köparna möjlighet att reklamera vid eventuella fel godkännes endast sökande, som har fast försäljningsställe. Enbart postorderförsäljning av preventivmedel är icke tillåtet. Enligt gällande praxis är det, fränsett apoteken, blott sjukvårdsaffärer, tobaksaffärer och herrfrisörer, som får tillstånd att saluhålla preventivmedel. Sjukvårdsaffärernas tillstånd brukar omfatta både kondomer och pessarer; de övrigas endast kondomer. Kemiska medel får bara saluföras på apotek.

För försäljning av preventivmedel genom automat fordras särskilt tillstånd. Sådant ges blott åt den som har allmänt tillstånd att sälja preventivmedel. Automatförsäljning utomhus tillåtes ej; de godkända automaterna är i regel placerade i herrtoaletter på restauranger och hotell, och i automaterna tillhandahålles endast kondomer. Vid tillstånd till denna automatförsäljning fästes i övrigt följande villkor. Automaten skall vara vit till färgen. På automatens framsida skall med tydliga, icke mindre än $\frac{1}{2}$ cm höga bokstäver anges namn och adress på den firma, som ansvarar för automaten och dess innehåll. Annan text än denna samt »Præservativer for mænd» med uppgift om pris och antal får icke finnas på eller vid automaten. Denna text skall vara i mörk färg och höjden på bokstäver och siffror får ej överstiga 15 mm. Genom automaten får endast säljas en kondom i varje förpackning till ett pris av 1: — dkr. Genom regelbunden kontroll skall tillses, att automaten fungerar tillfredsställande och att de saluförda kondomerna är av god och hållbar kvalitet. Hos firmor, som bedriver automatförsäljning, skall finnas anställd en person, som är väl insatt i handeln med kondomer.

I Köpenhamn finns drygt 500 godkända automater, från vilka säljes ca 100 000 kondomer om året. Tillsyn över automathandeln utövas av sedlighetspolisen. Varken där eller hos sundhedsstyrelsen har man några in-

vändningar mot denna handel. Automاتفörsäljning förekommer även i Århus, Odense och Ålborg.

Finland

Finland saknar helt speciallagstiftning på förevarande område, om man bortser från att kemiska medel innehållande starkt verkande ämnen faller under apoteksvarulagen och därför är receptbelagda. Ej heller finns i strafflagen något brott upptaget med anknytning till preventivmedel.

Mekaniska preventivmedel får således saluföras utan några inskränkningar. Apotek, sjukvårdsaffärer och tobaksaffärer säljer preventivmedel, i allmänhet kondomer. Någon automاتفörsäljning av sådana medel förekommer icke.

Norge

För försäljning av kemiska preventivmedel fordras tillstånd av socialdepartementet. I övrigt föreligger ingen speciallagstiftning rörande preventivmedel. Sådana medel ingår icke i de varuslag, som enligt handelslagstiftningen får säljas genom automat.

Storbritannien

Några statliga föreskrifter som reglerar handeln med preventivmedel finns ej. I princip äger vem som helst handla därmed.

Frågan om försäljning av preventivmedel genom automat blev hösten 1949 föremål för en debatt i parlamentet. Flera ledamöter gjorde därvid inrikesministern uppmärksam på att automاتفörsäljning av preventivmedel förekom på flera platser i landet. Automaterna var placerade utomhus, utanför biografen och på andra ställen utmed gatorna. På frågor vilka åtgärder inrikesministern avsåg att vidtaga för att skydda ungdomen, svarade han, att han låtit utarbeta ett normalförslag till lokala ordningsbestämmelser om förbud mot försäljning av preventivmedel genom automat samt att detta normalförslag skulle utsändas till alla kommunalfullmäktige (country and borough councils). I den mån de kommunala myndigheterna därefter antog normalförslaget att gälla såsom lokala ordningsbestämmelser, skulle dessa fastställas av inrikesministern.

Västtyskland

Den tyska strafflagen (Strafgesetzbuch) stadgar i § 184 straff för den som på ett sedlighetssårande sätt offentligen annonserar eller gör reklam för medel, föremål eller förfaranden, vilka är avsedda att användas för att förebygga könssjukdomar, eller på en för allmänheten tillgänglig plats utställer sådana medel eller föremål. Bestämmelsen åsyftar icke att hindra försäljning av preventivmedel i vidare mån än denna bedrivs på ett sedlighets-sårande sätt.

Federala bestämmelser om handel med preventivmedel ges i övrigt i 20 § lagen den 23 juli 1953 om bekämpande av könssjukdomar (Gesetz zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten). Därin föreskrives bl. a., att föremål som är avsedda att förebygga, bota eller lindra könssjukdomar eller sjukdomar avseende könsorganen får försäljas endast efter tillstånd av Bundesgesundheitsamt (motsvarande medicinalstyrelsen i Sverige) samt att tillstånd skall vägras om föremålet är hälsovådligt eller olämpligt för uppgivet ändamål. I övrigt finns inga speciella federala bestämmelser rörande handeln med preventivmedel.

I Hamburg och en del andra orter i Västtyskland saluföres kondomer i automater, placerade såväl utomhus som i offentliga herrtoaletter. Utomhusautomaterna innehåller i regel även andra varuslag, men det förekommer också sådana automater med enbart kondomer. Bland de varuslag som saluföres i automater tillsammans med preventivmedel kan nämnas film, rakblad, pappersnäsdukar, sanitetstamponger och pastiller. Automaterna är ofta uppsatta i anslutning till butik, där samma slags varor tillhandahålles, men det är också vanligt med utomhusautomater utan sådan anknytning. Ytterligare kan beträffande automaternas placering anmärkas, att de ofta placerats på sådan höjd att mindre barn icke har möjlighet att göra inköp i automaten utan särskilda föranstaltningar. Några större olägenheter av automathandeln med preventivmedel, sådan den utformats i Hamburg, har enligt berörda myndigheter icke försports.

5. Utredningsmannens förslag och yttrandena däröver

A. Principiella synpunkter på automathandel med preventivmedel

Utredningsmannen

Utredningsmannen konstaterar till en början, att 1938 års preventivmedelsförordning såtillvida innefattade en slutgiltig lösning av den tidigare omstridda preventivmedelsfrågan, som samhället därmed erkände dessa medels berättigande. Intet har därefter inträffat, som enligt hans mening skulle kunna leda till att man från principiell synpunkt kan överväga en begränsning av den nuvarande, enligt förordningen tillåtna handel med preventivmedel som sker över disk eller genom postorder. Frågan gäller därför, huruvida samhället mot bakgrunden av sitt tidigare ställningstagande nu bör vidga ramen för preventivmedelsförordningen till att omfatta försäljning av sådana medel även genom automat. En naturlig utgångspunkt anser utredningsmannen därvid vara, att lagstiftningen inte bör lägga hinder i vägen för att den moderna tekniken utnyttjas inom detaljhandeln, såvida inte allvarligare olägenheter kan befaras uppstå, och han anser intet skäl föreligga, varför detta omdöme skulle sakna giltighet i fråga om handeln med preventivmedel.

Utredningsmannen övergår därefter till att närmare skärskåda de skäl, som kan anföras för och emot den kompletterande distributionsform på området som automatförsäljning innebär.

Beträffande skälen för automatförsäljning av preventivmedel framhåller utredningsmannen inledningsvis, att det preventivmedel, som närmast är aktuellt för automatförsäljning, är kondomen och att det kan användas i syfte att förebygga såväl befruktning som överförande av könssjukdom, främst gonorrhé.

Enligt utredningsmannen ligger det vidare i sakens natur, att automat-handels väsentliga fördel att medge distribution av varor dygnet runt är särskilt framträdande i fråga om en sådan vara som preservativ för män. Automatförsäljning möjliggör också diskreta inköp. Tekniska hinder föreligger inte mot försäljning av preventivmedel genom automat, och varan är lätt att förpacka för denna distributionsform.

Från mera allmänna synpunkter talar därjämte enligt utredningsmannens mening starkt till förmån för automathandeln önskemålet att preventivmedlen göres lätt tillgängliga för att öka möjligheterna att förhindra inte önskvärd befruktning och överförande av könssjukdom. Särskilt när det gäller de tillfälliga förbindelserna erinras om att havandeskap efter sådana förbindelser ofta leder till illegal abort eller också kan få svåra sociala följdverkningar för både modern och barnet. Risken för venerisk smitta är också påtaglig inom tillfälliga förbindelser.

Den illegala handeln med preventivmedel utgör enligt utredningsmannen ytterligare en viktig omständighet, som inte får förbises i detta sammanhang. De mest framträdande olägenheterna med denna handel synes vara, att de hygieniska förhållanden varunder verksamheten bedrivs ofta fyller inte ens blygsamma anspråk och att köparna av allt att döma sannolikt måste betala oskäligt höga priser för varor av mindre god eller direkt undermålig kvalitet. Illegal försäljning torde ofta bedrivas genom kringvandrande personer och då inte sällan under anstötliga former. Ovanligt är inte, att preventivmedel utbjudes illegalt till barn och ungdom i samband med nöjeställningar utomhus. Det är därför angeläget, att samhället skapar förutsättningar för en legal preventivmedelshandel av tillräcklig omfattning och så beskaffad, att man kan beröva de illegala försäljarna deras marknad. Enligt utredningsmannen torde detta mål i praktiken inte kunna uppnås utan att man undanröjer de nuvarande hindren mot automathandeln.

En utvidgad automathandel med preventivmedel bedömes också kunna få en pristjämnande effekt på hela den legala preventivmedelsmarknaden.

Utredningsmannen erinrar beträffande skälen mot automatförsäljning av preventivmedel först om att statsmakterna tidigare intog en restriktiv ståndpunkt till automathandeln över huvud taget men att denna ståndpunkt numera i allt väsentligt har övergivits. De i dagens läge aktuella invändningarna mot automatförsäljning av preventivmedel synes

också hänföra sig mindre till försäljningsformen såsom sådan än till det slag av varor, som det här är fråga om.

De skäl som kan anföras mot automatförsäljning av preventivmedel ligger enligt utredningsmannen väsentligen på det etiska planet, men vid sidan härav har man att beakta även ordningssynpunkter och estetiska synpunkter. Bland de betänkligheter som har anförts mot sådan handel, nämner utredningsmannen främst, att automaterna på ett olämpligt sätt skulle rikta barns uppmärksamhet på sexuallivet, att de ofördelaktigt skulle påverka de ungas fantasi, att de skulle befordra promiscuitet bland minderåriga eller grundlägga inte önskvärda samlagsvanor bland yngre samt att den med automaterna förenade lättåtkomligheten av preventivmedel skulle undergräva ungdomens ansvarskänsla och självdisciplin. Därutöver anföres, att automaterna skulle kunna väcka anstöt på många håll samt att de skulle kunna föranleda nedskräpning och förargelse.

Den ojämförligt allvarligaste invändningen mot automatförsäljning av preventivmedel anser utredningsmannen ligga i farhågorna för att en sådan försäljning skulle leda till ökning av de tillfälliga sexuella förbindelserna bland ungdom. Det saknas inte företrädare för en så långtgående uppfattning, att man på denna grund bör införa ett fullständigt förbud mot denna försäljningsform, och därvid hänvisas inte sällan till de många legala inköpsmöjligheter som redan nu står till buds.

I utredningmannens ställningstagande understrykes, att preventivmedelsfrågan i vårt land har passerat det stadium då inställningen till denna fråga var kontroversiell och känsloladdad. Han anser automathandeln med preventivmedel mera utgöra ett praktiskt än ett principiellt problem. De motiv som har anförts till förmån för automathandeln är enligt hans mening så starka, att samhället inte rimligen bör ställa sig avvissande till denna försäljningsform, om det är möjligt att utforma handeln så, att den inte medför några allvarligare olägenheter.

Ehuru mycket talar för att man endast i ringa grad skulle kunna motverka promiscuitet genom att försvåra tillgången till preventivmedel, anser utredningsmannen det vara väsentligt, att automathandeln gestaltas så, att den inte ger anledning till uppfattningen att samhället skulle vilja främja tillfälliga sexuella förbindelser. Härvidlag måste man främst hålla ungdomen i sikte. Farhågorna för mindre barns nyfikenhet eller klåfingrighet eller för bristande ordning vid platsen för automaten synes utredningsmannen vara av underordnad betydelse, och dessa problem torde det för övrigt vara lättare att bemästra. Han upplyser, att olägenheter av sist angiven natur endast i ringa utsträckning har påvisats av de myndigheter, som till honom redovisat sina erfarenheter av den hittillsvarande automatförsäljningen.

I detta sammanhang understryker utredningsmannen betydelsen av den obligatoriska sexualundervisningen i skolorna. Han menar nämligen, att en lagstiftning, som avser att främja en ändamålsenligt reglerad automathandel

med preventivmedel, ter sig mindre betänklig från barna- och ungdomsskyddande synpunkter i samma mån som sexualundervisningen i skolorna lyckas med att bibringa ungdomen en sådan helhetssyn på det sexuella livet, som ger den förmåga att ställa preventivmedelsfrågan i dess rätta sammanhang.

De överväganden som utredningsmannen sålunda ställts inför har lett honom fram till ståndpunkten, att det låter sig göra att reglera automathandeln med preventivmedel på ett sätt, som bör kunna godtagas från de skilda synpunkter som samhället här har att bevaka. Enligt utredningsmannen bör automatförsäljning få bedrivas på härför lämpliga platser såväl inomhus som utomhus, utomhus dock endast om i automaten samtidigt tillhandahålles jämväl andra sjukvårds- eller sanitetsartiklar.

Remissyttrandena

Det övervägande flertalet remissinstanser ansluter sig till eller lämnar utan erinran utredningsmannens ståndpunkt, att samhället inte rimligen bör ställa sig avvisande till automathandel med preventivmedel, om det är möjligt att utforma handeln så, att den inte medför några allvarigare olägenheter. De flesta remissinstanserna är också ense med utredningsmannen om att det bör låta sig göra att reglera automathandeln i fråga på ett godtagbart sätt. Bland dem som helhjärtat ställer sig bakom utredningsmannens principiella uppfattning må särskilt nämnas *socialstyrelsen*, *medicinalstyrelsen*, *överståthållarämbetet*, *flertalet länsstyrelser* och *riksförbundet för sexuell upplysning*.

Utan att vilja motsätta sig en utvidgad automathandel med preventivmedel framhåller *länsstyrelsen i Jönköpings län*, att länsstyrelsen inte är övertygad om att olägenheterna helt kan undvikas, och såväl nämnda länsstyrelse som många andra remissinstanser, bland dem *skolöverstyrelsen*, understryker starkt betydelsen av att de barna- och ungdomsskyddande synpunkterna blir beaktade.

Domkapitlet i Uppsala ärkestift finner visserligen, att starka invändningar av principiell och praktisk natur måste göras mot utredningsförslaget och motiveringarna däri, men domkapitlet anser sig på grund av de nuvarande allvarliga missförhållandena inom preventivmedelsdistributionen likväl inte kunna helt avstyrka en automathandel på området.

Länsstyrelsen i Hallands län ställer sig tveksam till frågan, huruvida och i vilken omfattning sådan handel bör tillrådas. De av utredningsmannen anförda skälen har emellertid övertygat länsstyrelsen om att man, åtminstone försöksvis, bör pröva en utvidgad automatförsäljning enligt utredningsmannens förslag.

Även *Malmö stads hälsovårdsnämnd* förordar, att automatförsäljning skall få ske försöksvis. Enligt nämnden bör i en första etapp utomhusförsäljningen begränsas till apotek och sjukvårdsaffärer. Inomhusapparater

bör få uppsättas endast i nattpolikliniker, sjukvårdsaffärer och — inom de största samhällena — i ett begränsat antal kommunala bekvämlighetsinrättningar, som står under tillsyn.

Styrelsen för *målsmännens riksförbund*, vilket för närvarande företräder 370 föräldraföreningar med tillsammans över 300 000 målsmän, erinrar om att en så ömtålig fråga som lämpligheten av automathandel med preventivmedel utgör självfallet måste uppvisa stora differenser inom en grupp av denna storleksordning och att styrelsen därför inte anser sig kunna ta ställning till förslaget med anspråk på att företräda en något så när enhetlig föräldraopinion. Styrelsen framhåller emellertid, att denna omständighet inte får tolkas såsom ett principiellt avståndstagande från användningen av preventivmedel utan att det är styrelsens övertygelse att majoriteten av förbundets medlemmar anser, att preventivmedlen har en viktig uppgift att fylla inom ramen för ett ansvarsfyllt sexualliv. Åtgärder, ägnade att få bort det ovärdiga smussel och hemlighetsmakeri, som ännu i alltför stor utsträckning omger dessa medel, måste därför hälsas med tillfredsställelse, varvid ungdomsvårdande synpunkter dock måste tillmätas avgörande betydelse.

Endast *länsstyrelserna i Uppsala och Västerbottens län*, en minoritet inom *domkapitlet i Uppsala ärkestift*, *barnavårdsnämnden i Enköping*, *förste provinsialläkaren i Jönköpings län* samt *svenska sjukvårdsaffärernas riksförbund* ställer sig helt avvisande till automathandel med preventivmedel.

Länsstyrelsen i Uppsala län vänder sig särskilt mot förslaget att tillåta försäljning av preventivmedel genom utomhusautomater och hänvisar därvid först till att inte något av våra tre nordiska grannländer ansett sig böra tillåta sådan försäljning. Det kan enligt länsstyrelsen icke bestridas, att möjligheten att när som helst skaffa preventivmedel kommer att bidra till att öka antalet tillfälliga könsförbindelser, särskilt bland ungdomen. En öppen försäljning genom automat kommer att av många uppfattas som en samhälls sanktion av lösa förbindelser, förklarar länsstyrelsen och fortsätter.

Länsstyrelsen har svårt att föreställa sig att det skulle stå någon starkare och mera utbredd folkopinion bakom utredningsförslaget om preventivmedelsautomater. Länsstyrelsen håller fastmer för troligt att ännu större grupper av medborgare skulle anse att en i princip frisläppt automathandel med preventivmedel icke är önskvärd och att den otvivelaktigt skulle vålla mera skada än nytta. Något verkligt samhällsintresse kan ett sådant radikalt underlättande av preventivmedelshandeln icke anses innebära. Man måste även taga hänsyn till att en lagfäst fri handel med preventivmedel i den utmanande öppna form, som utomhusautomater innebär, skulle för stora grupper av samhällsmedborgare innebära en allvarlig kränkning av hela deras livs-åskådning. Samhället bör ej bidra till att uppluckra anständighetsbegreppet mera än som redan skett. Särskilt måste samhället vara skyldigt att beakta opinionen hos de föräldrar, som bär ansvaret för barnens och ungdomens fostran och som med rätta kunna kräva samhällets bistånd härvidlag.

Länsstyrelsen anser vidare, att den kompromiss mellan motvägande intressen, som åstadkoms på 1930-talet, fortfarande utgör en bärig grund för reglering av handeln med preventivmedel. De möjligheter, som nu finns för inköp av preventivmedel, torde vara fullt tillräckliga. Några verkligt starka skäl att gå längre än som gällande bestämmelser medger har utredningsmannen enligt länsstyrelsens mening inte kunnat påvisa.

Länsstyrelsen i Västerbottens län grundar sitt avstyrkande på i huvudsak samma skäl.

Något utpräglat behov av preventivmedelsautomater anser *svenska sjukvårdsaffärernas riksförbund* inte föreligga annat än vid de militära förbanden. Att nattetid tillhandahålla preventivmedel åt lösa förbindelser innebär enligt riksförbundet att man stimulerar den lössläpphet, som man på andra vägar söker begränsa. Riksförbundet förklarar sig vidare icke tro, att lätt-tillgängligare preventivmedel skulle medföra en nedgång i frekvensen av könssjukdomar. Avslutningsvis anför riksförbundet.

I betänkandet rörande denna fråga har beklagligtvis en viktig omständighet förbisetts. — De svenska sjukvårdsaffärerna har en icke oväsentlig mission att fylla vid handeln av preventivmedel. Med mångårig erfarenhet tillhandahålles vederhäftig upplysningslitteratur och gives råd i stor utsträckning. Den personliga kontakten och ansvars känslan bör betraktas som en viktig sanerande faktor, som givetvis inte kan ersättas genom automater inom denna specifika handel.

Sammanfattningsvis anser vi att åtgärden att utöka de officiellt sanktionerade försäljningsställena (apotek, sjukvårdsaffärer, etc.) med automater i avträden, vare sig nu dessa befinner sig i folketshuslokaler, danssalonger, busstationer m. fl. ställen, måste betraktas som ytterst förkastlig, både ur etisk och hygienisk synvinkel.

B. Frågor rörande utformningen av automathandel med preventivmedel

Utredningsmannen

Utredningsmannen behandlar först den centrala frågan, var automaterna skall få placeras. Såväl i vårt land som i vissa främmande länder synes uppmärksamheten härvidlag främst ha riktats på de betänkligheter, som kan anföras mot automatförsäljning utomhus. Tydligt har man därvid särskilt haft i sikte de frestelser till impulsinköp, som utomhus placerade automater skulle kunna väcka bland ungdomen. Med utomhusförsäljning avser utredningsmannen även sådan försäljning inomhus, som äger rum under utomhusliknande förhållanden, exempelvis i tunnelbanestationer, foajéer till nöjesinrättningar och dylika lokaler. Utredningsmannen inventerar i första hand de olika grupper av inomhuslokaler, som från distributionssynpunkt kan antas vara ändamålsenliga för automatförsäljning av preventivmedel, i syfte att för varje sådan grupp söka bedöma, huruvida betänkligheterna mot automatförsäljning där är så stora, att lokalerna icke bör få

komma ifråga för ändamålet. Mot bakgrunden härav tar utredningsmannen upp frågan om automatförsäljning utomhus.

Automatförsäljning av preventivmedel synes enligt utredningsmannen främst böra komma i fråga i samband med den handel, som bedrivs av *apotek och sjukvårdsaffärer*. Självfallet bör formella hinder icke resas mot automatförsäljning i apotekens och sjukvårdsaffärernas försäljningslokaler. Med försäljningslokaler kan här likställas sådana förrum (väntrum) till dessa, som stänges samtidigt med försäljningslokalerna i övrigt. Därmed vinnes emellertid icke andra fördelar än att kunden under affärernas normala öppethållande kan göra sina inköp snabbt och utan att behöva konfronteras med en expedient.

Utredningsmannen ställer därefter frågan, huruvida man inte åtminstone bör godta automatförsäljning i sådana väntrum till apotek och sjukvårdsaffärer, som kan hållas öppna dygnet runt. Om väntrummen inte är för små, anser han dem lämpade för den distributionsform som automathandeln utgör. De är naturliga platser för automatförsäljning, samtidigt som de tillåter diskreta inköp. Emellertid har apotekarsocieteten uttryckt farhågor för att väntrummen på kvällarna skulle kunna bli samlingsplatser för nyfiken ungdom eller att försäljningen där eljest skulle kunna äventyra allmän ordning. Även om sådana problem utan större svårigheter skulle kunna bemästras, räknar utredningsmannen med att flera väntrum av nu angiven anledning kanske inte kommer att utnyttjas för ändamålet. Många apotek och flertalet sjukvårdsaffärer torde för övrigt sakna sådana väntrum av tillräcklig storlek, och han finner det icke vara realistiskt att räkna med tillkomsten av dylika lokaler i någon större omfattning. En till dessa platser lokaliserad automatförsäljning av preventivmedel kommer därför att få begränsad räckvidd. Med hänsyn till önskvärdheten att i görligaste mån anknyta automathandeln till apotek och sjukvårdsaffärer anser utredningsmannen, att man då får överväga att tillåta automatförsäljning utomhus i anslutning till dessa försäljningsställen. Ställningstagandet till denna fråga påverkas emellertid av möjligheten att i andra inomhuslokaler tillgodose ortens behov av preventivmedelsautomater. Utredningsmannen återkommer därför till frågan, sedan inventeringen av tänkbara inomhusutrymmen har slutförts.

Naturliga platser för automatförsäljning av preventivmedel utgör enligt utredningsmannen vidare *nattpolikliniker* för förebyggande behandling mot könssjukdomar. Sådana förekommer nu i Stockholm, Göteborg och Malmö. I väntrummet till göteborgskliniken har också uppsatts en automat, som anlitas även av andra än dem, som besöker kliniken i behandlingssyfte.

De offentliga toaletterna finner utredningsmannen närmast komma i betraktande såsom möjliga platser för automatförsäljning av preventivmedel. Bortses från militärförbanden, har den hittillsvarande automathandeln med sådana medel så gott som undantagslöst koncentrerats till dessa lokaler. Så-

som en förutsättning för att sådan handel över huvud taget skall få bedrivas i offentliga toaletter måste enligt utredningsmannen krävas, att de står under ständig tillsyn. Urinoarer och andra obebakade bekvämlighetsinrättningar bör sålunda under inga förhållanden få användas för denna försäljning. Även mot toaletter, som står under ständig tillsyn, har i förevarande hänseende vissa betänkligheter anförts. Dessa betänkligheter är dock enligt utredningsmannens mening inte av den styrka, att de motiverar ett förbud mot automatförsäljning där. Om en sådan toalett uppfyller rimliga standardkrav kan den redan i och för sig vara godtagbar för försäljningen ifråga, och den kan dessutom på grund av förhållandena i orten vara att föredra framför andra aktuella platser. Av betydelse är också, att några påtagliga olägenheter inte påvisats i fråga om den hittillsvarande automatförsäljningen i de offentliga toaletterna. Under vissa förhållanden anser utredningsmannen därför bebakade offentliga toaletter kunna godtagas för automatförsäljning av preventivmedel. Ett bestämt krav måste dock vara, att de hygieniska förhållandena i lokalen är tillfredsställande.

Med offentliga toaletter har utredningsmannen icke åsyftat *toaletterna vid järnvägsstationerna*. Eftersom dessa främst är avsedda för resande, anser han det icke vara lämpligt att preventivmedelsförsäljning förekommer där. Järnvägsstationerna har också på många håll blivit en samlingsplats för ortens ungdom, vilket ytterligare talar emot automatförsäljning av preventivmedel därstädes. Preventivmedelsautomater bör enligt hans mening över huvud taget icke förekomma inom järnvägs stationsområde. Enligt vad han inhämtat delas denna uppfattning helt av järnvägsstyrelsen.

Ett svårare problem anser utredningsmannen *toaletterna vid busstationerna* erbjuda, eftersom dessa stationer så gott som undantagslöst är lokaliserade till ett torg eller annan allmän plats av liknande karaktär. Denna omständighet leder enligt hans mening till att de i förevarande avseende i princip torde få bedömas på samma sätt som de offentliga toaletterna i allmänhet. Toalettens anknytning till en busstation kan emellertid med hänsyn till de barna- och ungdomsskyddande synpunkterna påkalla en mera restriktiv bedömning än eljest av frågan, huruvida lokalen bör tillåtas för automatförsäljning eller inte.

Utredningsmannen påpekar, att automatförsäljning vidare förekommer i bekvämlighetsinrättningar inom *Folkets-husanläggningar*. Bekvämlighetsinrättningarna inom sådana och liknande anläggningar liksom också inom *teatrar* och *biografer* är enligt hans uppfattning icke lämpliga såsom platser för automatförsäljningen.

Av de inomhuslokaler, som det finns anledning att ytterligare särskilt beakta, återstår enligt utredningsmannen främst *bekvämlighetsinrättningarna vid dansrestauranger, folkparksanläggningar och andra nöjesetablissemang*. Härmed anser han sig vara inne på det svåraste avvägningsproblemet. Å ena sidan skulle automathandeln med all sannolikhet fylla ett särskilt

stort behov just vid nöjesinrättningarna, eftersom många sexuella förbindelser av tillfällig natur torde inledas där. Denna synpunkt har säkerligen också varit en bidragande orsak till att preventivmedelsautomater i inte ringa utsträckning uppsatts i här ifrågavarande bekvämlighetsinrättningar. Å andra sidan kan starka betänkligheter anföras mot att sanktionera denna utveckling. Förekomsten av automathandel med preventivmedel på dessa platser skulle nämligen kunna tydas som om man på ansvarigt håll betraktar sexuell umgänge såsom normal avslutning på den underhållning eller förströelse, som nöjesinrättningarna bereder.

Av det föregående anser utredningsmannen framgå, att åtskilliga, kanske till och med flertalet samhällen icke kan erbjuda andra tänkbara inomhuslokaler för automatförsäljning av preventivmedel på tider, då apotek och andra affärer normalt är stängda, än bekvämlighetsinrättningarna vid nöjesetablissemangen. Skulle man nu godta dessa lokaler för automatförsäljning och samtidigt avvisa sådan försäljning utomhus på härför lämpade platser, skulle resultatet för många samhällen följaktligen bli, att försäljningen av preventivmedel vid kvällens inbrott överflyttades från apoteket och andra affärer, som tillhandahåller sådana medel, till samhällets kanske enda restaurang eller folkparksanläggning. En sådan koncentrerings av automatförsäljningen till nöjesinrättningarna ter sig enligt utredningsmannens mening särskilt betänkelig mot bakgrunden av att dessa utgör en vanlig samlingsplats för ortens ungdom.

Automaterna bör dessutom vara lättillgängliga även för andra än dem, som besöker nöjesinrättningarna. Utredningsmannen finner det inte vara rimligt, att den som önskar inköpa preventivmedel efter affärstid inte har någon annan utväg än att bege sig till en restaurang eller folkpark.

Trots de i det föregående anförda betänkligheterna anser utredningsmannen sig likväl icke kunna föreslå ett ovillkorligt förbud mot automatförsäljning inom nöjesinrättningarna. En nöjesplats kan nämligen ha en sådan karaktär och vara belägen på så stort avstånd från annan i orten efter affärstid tillgänglig inköpskälla, att det skulle kunna leda till större skada än nytta om man förbjöd automatförsäljning därstädes. Utredningsmannen har härvid särskilt i åtanke sådana avsides belägna nöjesplatser, där man av erfarenhet vet att talrika sexuella förbindelser av tillfällig natur inleds. Han understryker emellertid, att nöjesetablissemangen endast i undantagsfall bör få komma ifråga för automatförsäljning av preventivmedel.

Utredningsmannen finner av det anförda framgå, att en till inomhuslokaler begränsad automathandel med preventivmedel på många håll icke medger en godtagbar lösning av automathandeln. Han anser därför, att man på allvar måste överväga frågan om automatförsäljning utomhus. Innan han närmare behandlar de skäl, som kan anföras för och emot utomhusförsäljningen, redogör han emellertid för sin uppfattning om den automatför-

säljning, som redan nu förekommer inom *militärförläggningar och större industrianläggningar*.

Utmärkande för den på dessa platser bedrivna automathandeln finner utredningsmannen vara att den riktar sig till en viss bestämd personkrets. Så gott som undantagslöst är det fråga om vuxna män. Att denna automatförsäljning fyller ett stort behov torde vara ovedersägligt. Utomstående äger som regel icke tillträde till områdena, varför det inte är fråga om försäljning till allmänheten i egentlig mening. Militärförbanden har i stor utsträckning ställt sig positiva till den där bedrivna automatförsäljningen, och några betänkligheter anser utredningsmannen rimligen inte kunna anföras mot denna form av försäljning vare sig inom militärförläggningarna eller inom industrianläggningarna. Eftersom områdena är inhägnade eller bevakade, torde det i och för sig vara utan större betydelse om automaterna placeras inomhus eller utomhus. Ur diskretionssynpunkt synes dock placering inomhus i allmänhet böra föredras. Tillgången till lämpliga utrymmen inomhus torde också göra placering utomhus mindre aktuell.

Utredningsmannen övergår härefter till frågan, huruvida automatförsäljning av preventivmedel till allmänheten bör få förekomma *u t o m h u s*. Genom att tillåta även utomhusförsäljning får man i stort sett obegränsade möjligheter att lokalisera automathandeln i ett samhälle till de härför mest ändamålsenliga platserna. Redan detta finner utredningsmannen vara en stor fördel, inte minst med hänsyn till att den illegala handeln härigenom kan bekämpas på ett effektivt sätt. Härtill kommer enligt utredningsmannens mening att en lämpligt spridd automathandel utomhus minskar behovet av sådana inomhuslokaler, mot vilkas utnyttjande för ändamålet betänkligheter kan anföras. Utredningsmannen finner sig därför böra undersöka, huruvida utomhusförsäljningen från skilda synpunkter helt eller delvis kan vara att föredra framför inomhusförsäljningen.

Utredningsmannen erinrar om vad han tidigare anfört därom, att det ligger närmast till hands att tänka sig automatförsäljning utomhus i direkt anslutning till de butiker, som tillhandahåller preventivmedel över disk, främst apotek och sjukvårdsaffärer. En här bedriven automathandel med preventivmedel är inte förenad med de särskilda olägenheter, som i det föregående påvisats i fråga om automatförsäljning i offentliga toaletter och framför allt i bekvämlighetsinrättningar vid nöjesetablissemangen. Gentemot en placering av automater utanför apoteken och sjukvårdsaffärerna kan emellertid anföras andra betänkligheter. Utredningsmannen har därvid inte så mycket i sikte farhågorna för att automaten skulle kunna väcka anstöt bland dem, som besöker butiken i helt andra ärenden, eftersom en sådan konsekvens skulle kunna undvikas genom att automaten placeras så att den kan dras in under tiden för butikens öppethållande. Farhågorna för barns nyfikenhet eller klåfingrighet anser han inte heller få tillmätas avgörande betydelse. Den omständigheten, att automaten är föremål för

allmän insyn, utgör nämligen samtidigt ett hämmande moment härvidlag, och några större svårigheter torde inte föreligga för ordningsmakten att hålla automaten under erforderlig uppsikt. I stället träder enligt utredningsmannens mening i förgrunden de betänkligheter, som ligger däri, att en utomhus placerad preventivmedelsautomat genom sin blotta förekomst på eller invid allmän plats utgör en opåkallad reklam för varan, något som kan fresta ungdomen till impulsinköp. En sådan automat skulle också kunna väcka anstöt bland befolkningen på orten över huvud taget.

Om man förknippar en utomhus bedriven automatförsäljning av preventivmedel med villkoret, att även andra varor måste försälgas i automaterna, anser utredningsmannen emellertid, att man kan undvika att automaterna tilldrar sig inte önskvärd uppmärksamhet. I samma syfte skulle man då också föreskriva, att dessa inte får förses med reklamtext, som på ett uppseendeväckande eller eljest olämpligt sätt utmärker de där saluförda preventivmedlen. Därutöver måste enligt utredningsmannens mening övervägas, huruvida man bör begränsa automaternas varusortiment. Som exempel nämner han att i Hamburg, där preventivmedel försälgas utomhus i automat såväl såsom enda varuslag som jämsides med andra artiklar, det är vanligt, att automaterna innehåller sådana varor som rakblad, sanitetsbindor eller -tamponger, näsdukar, pastiller och film vid sidan av preventivmedel. Så skilda varuslag som film och preventivmedel bör dock enligt hans mening inte förekomma i en och samma automat. Utredningsmannen anser över huvud taget det vara mindre lämpligt med ett alltför heterogent varusortiment i detta sammanhang. Ju mera olikartat varusortimentet blir, desto större blir nämligen den krets av köpare, som opåkallat kommer att konfronteras med preventivmedelsförpackningarna. Utomhus synes därför enligt utredningsmannens mening endast böra tillåtas sådana automater, vari jämte preventivmedel saluföres andra slag av sjukvårds- och sanitetsartiklar, som är lämpade för denna försäljningsform. Detta villkor liksom förbudet mot olämplig reklam anser utredningsmannen böra upptagas som tvingande föreskrifter i hithörande författningar.

För att om möjligt få automatförsäljningen i första hand lokaliserad till apoteken har utredningsmannen övervägt frågan om utvidgning av skyldigheten för apoteksinrättningarna att tillhandahålla preventivmedel till att avse även annan tid än normal expeditionstid, dvs. kvällar och nätter samt sön- och helgdagar. I överensstämmelse med medicinalstyrelsens och apotekarsocietetens härvidlag samstämmigt uttalade önskemål har han emellertid stannat för att begränsa den tilltänkta utvidgningen av den nuvarande expeditionstiden i fråga om dessa medel till sön- och helgdagar. En längre gående utsträckning av expeditionstiden i förevarande avseende skulle nämligen leda till att åtminstone vissa apotek blev tvungna att hålla automat med preventivmedel, och utredningsmannen anser inte tillräckliga skäl föreligga för att skapa automatväg för apoteken. Han räknar

emellertid med att apoteken liksom för övrigt också sjukvårdsaffärerna efter automathandelns frigivande successivt kommer att anskaffa sanitetsautomater, i vilket sammanhang han konstaterar, att förbandsautomater, lämpliga för ändamålet, redan har installerats vid ett antal apotek.

Utredningsmannen vill till och med ifrågasätta, huruvida icke i själva verket försäljning av preventivmedel utomhus från en för olika slag av sanitetsartiklar avsedd automat i många fall skulle te sig lämpligare än inomhusförsäljningen och upplyser i detta sammanhang om att vissa av honom tillfrågade myndigheter har föredragit utomhusförsäljning i anslutning till apotek och sjukvårdsaffärer framför försäljning i bekvämlighetsinrättningar samt att apotekarsocieteten på förfrågan förklarar sig hellre se att automater placeras utomhus i anslutning till apoteken än i dessas väntrum. Utredningsmannen anser för sin del övervägande skäl tala för att automater av den blandade typ, som förut angivits, bör få förekomma på lämpliga platser utomhus, och han har den uppfattningen att sådan utomhusförsäljning på många håll skulle vara att föredra framför automatförsäljning inomhus. Dylika automater är enligt hans mening helt enkelt att betrakta som speciella sjukvårdsaffärer och bör därför i fråga om preventivmedelsförsäljningen i princip bedömas på samma sätt som sådana affärer. Mot bakgrunden av det uppsving, som kännetecknat den senaste utvecklingen av automathandeln över huvud taget anser han det också finnas anledning anta, att sådana sanitetsautomater av lämplig utformning utan större tidsutdräkt kommer att introduceras på den svenska marknaden.

Genom att för utomhusförsäljningen föreskriva den här föreslagna automattypen blir det enligt utredningsmannens mening dessutom inte nödvändigt att upprätthålla kravet på automatens anknytning till apotek eller sjukvårdsaffär. Nämnda inrättningar bör sålunda kunna få sätta upp automater på annan lämplig plats i samhället, och hinder bör inte heller möta för att specialföretag, som driver försäljning av sjukvårds- och sanitetsartiklar i stor skala, får uppsätta automater på lämpliga platser utomhus även på ort, där företaget inte har etablerat någon detaljhandelsbutik.

Utredningsmannen anger vissa allmänna riktlinjer för automaternas placering. Han anser sålunda, att tillstånd till automatförsäljning av preventivmedel i omedelbar anslutning till apotek eller sjukvårdsaffär alltid bör ges, om platsen inte är uppenbart olämplig för ändamålet. Olämplig finner han platsen vara, om den ligger i närheten av en skola; över huvud taget bör sådana platser undvikas, där barn och ungdom vanligen samlas.

Vad beträffar de platser utomhus, som inte har anknytning till apotek och sjukvårdsaffär bör enligt utredningsmannens mening vid prövningen förutom de barna- och ungdomsskyddande synpunkterna även ordnings- och trevnadssynpunkter särskilt beaktas. Allmänt sett synes undandragna

platser härvidlag böra stå tillbaka för platser, där olika slags detaljhandel normalt bedrivs inom orten. Hänsyn bör vidare tagas till pietetssynpunkter, så att automater inte uppsättes på platser, där det av särskild anledning kan befaras, att de kommer att väcka anstöt. Någon generell klassificering av för automatförsäljningen lämpliga utomhusplatser låter sig emellertid inte göra, eftersom förhållandena skiftar från ort till ort och de lokala förhållandena ytterst måste tillmätas avgörande betydelse.

Lika litet som i fråga om utomhusförsäljningen är det enligt utredningsmannen rörande inomhusförsäljningen möjligt att genom lagstiftning bestämma vilka platser, som bör kunna godtagas för ändamålet. Även här måste de lokala förhållandena på orten ytterst bli utslagsgivande för bedömandet. Med hänsyn härtill har han inte heller ansett sig böra föreslå ett ovillkorligt förbud mot automatförsäljning av preventivmedel ens i sådana lokaler, som allmänt sett ter sig mindre lämpliga härför. Utredningsmannen anser dock, att tillstånd till automatförsäljning inomhus bör kunna vägras av det skälet, att annan lämpligare plats i närheten — utomhus eller inomhus — står till buds för ändamålet, och sådant tillstånd bör enligt hans mening på i det föregående anförda skäl i fråga om nöjesinrättningarna alltid vägras, därest automatförsäljning med fördel kan bedrivas på annan plats ej för långt därifrån.

Vid den redovisning, som utredningsmannen sålunda lämnat rörande automathandelns framtida utformning, har han inte direkt haft i sikte den automatförsäljning, som redan bedrivs och även framdeles bör få bedrivas inom militärförläggningar och större industrianläggningar. Inom dessa områden bör enligt hans mening tillstånd till automatförsäljning av preventivmedel som regel kunna lämnas utan någon mera ingående prövning i fråga om automatens placering.

Remissyttrandena

I flera remissyttranden framhålles, att den av utredningsmannen föreslagna utformningen av automathandeln med preventivmedel utgör en väl genomförd avvägning av de skilda synpunkter, som här kommer i betraktande. Det övervägande flertalet av de remissinstanser, som anser att automathandeln i princip bör friges även på detta område, ansluter sig också i huvudsak till eller har intet väsentligt att erinra mot den lösning av frågan, som utredningsförslaget innebär. Vissa erinringar och kompletterande synpunkter har emellertid framkommit.

Vad först beträffar frågan, huruvida automatförsäljning skall få bedrivas även u t o m h u s är det endast ett fåtal remissinstanser, som ställer sig tveksamma härtill.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län anser, att en dylik försäljning knappast torde få den med reformen eftersträfvade effekten. Kommer utomhusautomaterna — såsom utredningsmannen föreslagit och som från många synpunkter kan-

ske också är nödvändigt — att placeras huvudsakligen på sådana platser, där försäljningen blir föremål för allmän insyn, kommer detta enligt länsstyrelsens mening att avskräcka många, vilkas inköp man velat underlätta genom ifrågavarande distributionsform. Köpmotståndet i detta fall kommer knappast heller att elimineras genom att sortimentet i automaten utökas med andra sjukvårds- och sanitetsartiklar. Länsstyrelsen framhåller också, att en utomhus bedriven automathandel säkerligen kommer att väcka förargelse och anstöt i vida kretsar.

I samma riktning uttalar sig *länsstyrelsen i Örebro län*, som särskilt betonar, att det inte finns några erfarenheter att bygga på härvidlag, eftersom utomhusförsäljning hittills varit förbjuden.

Poliskammaren i Göteborg förordar, att tillståndsgivningen blir restriktiv i fråga om utomhusautomater intill dess närmare erfarenheter vunnits.

Aktiebolaget Nils Adamssons sjukvårdsaffär konstaterar med tillfredsställelse, att utredningsmannen föreslagit automatförsäljning även utomhus, men finner det vara tveksamt, huruvida utomhusförsäljningen som regel skulle vara lämpligare än inomhusförsäljningen. Bolaget pekar härvidlag särskilt på diskretionssynpunkterna och anser, att det i förarbetena inte bör göras något direkt uttalande till förmån för någotdera alternativet.

Riksförbundet för sexuell upplysning berör samma problem och framhåller, att tillstånd till automatförsäljning bör beviljas för en fullt godtagbar inomhusplats, även om det omedelbart utanför eller i närheten till äventyrs skulle finnas en lämpligare utomhusplats.

Ett flertal remissinstanser har särskilt behandlat det av utredningsmannen för utomhusförsäljning uppställda villkoret, att även andra slag av sjukvårds- eller sanitetsartiklar än preventivmedel skall tillhandahållas i automaten.

En allmänt positiv inställning till sådana sanitetsautomater kommer till uttryck i yttrandena från *medicinalstyrelsen*, *handelskammaren i Gävle* samt *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län*. *Målsmännens riksförbund* understryker liksom *barnvårdsnämnden i Uppsala* betydelsen av att tvingande bestämmelse härom intages i preventivmedelsförordningen, och *riksförbundet för sexuell upplysning*, som finner utredningsmannens ifrågavarande uppslag gott, anser det vara naturligt att övriga varor blir av föreslagen typ. *Länsstyrelsen i Stockholms län* och *polischefen i Kristianstad* finner det inte nödvändigt att begränsa varusortimentet till sanitetsartiklar utan anser att även andra för automathandel lämpade artiklar bör få försäljas vid sidan av preventivmedel.

Några remissinstanser ställer sig däremot tveksamma till eller anser sig böra avstyrka utredningsmannens förslag på denna punkt. *Statens institut för folkhälsan* ifrågasätter lämpligheten av att införa tvingande bestämmelse om sanitetsautomater, även om sådana automater ibland vore att föredra framför renodlade preventivmedelsautomater. *Länsstyrelsen i Söderman-*

lands län framhåller, att om någon större efterfrågan, såsom är antagligt, inte uppkommer på de övriga sanitetsvarorna dessa torde bli av sämre beskaffenhet på grund av långvarig lagring. Enligt länsstyrelsen bör man undvika en föreskrift, som kan verka i sådan riktning. *Polischefen i Västervik* är inne på samma tema. Han erinrar om att sanitetsautomater kan leda till ökade underhållskostnader och därmed ökade priser på preventivmedel.

Poliskammaren i Eskilstuna anser liksom *förste provinsialläkaren i Kronobergs län*, att preventivmedlen inte bör omges med någon hemlighetsfullhet och att sanitetsautomater därför inte är av nöden.

Direkt olyckligt finner *Aktiebolaget Nils Adamssons sjukvårdsaffär* villkoret om sanitetsautomater. Bolaget vill visserligen inte helt bestrida att försäljningen av preventivmedel såsom en vara bland flera i sjukvårdsautomater i vissa fall skulle kunna vara en lämplig övergångsform eller möjligen på en del platser t. o. m. den slutligt riktiga formen för preventivmedelsförsäljningen utomhus i automat. Men bolaget anser att kombineringsen med andra sjukvårdsartiklar i de flesta sammanhang innebär en alldeles onödig åtgärd. Försäljningen av de andra sjukvårdsartiklarna kommer inte att löna sig och inverkar därför fördyrande på de automatförsålda preventivmedlen. Bolaget föreslår med hänsyn härtill, att tillhandahållandet av andra sjukvårdsartiklar i preventivmedelsautomat utomhus inte skall utgöra förutsättning för tillstånd utan att det skall få ankomma på den tillståndsgivande myndigheten att fästa sådant villkor vid tillståndet, om myndigheten så finner önskvärt.

Länsstyrelsen i Malmöhus län ifrågasätter lämpligheten av att göra skillnad mellan utomhus- och inomhusautomater. Länsstyrelsen, som är böjd för att förorda sanitetsautomater även inomhus, erinrar om att det eljest kan bli svårt att avgöra till vilken kategori en automat är att hänföra.

I remissyttrandena har vidare frågan om *automaternas placering* ägnats stor uppmärksamhet. Det är särskilt barna- och ungdomsvårdande synpunkter som jämte diskretionssynpunkter härvidlag stått i förgrunden.

Några remissinstanser har närmare uppehållit sig vid automatförsäljning i anslutning till *apotek och sjukvårdsaffärer*.

Länsstyrelsen i Norrbottens län finner det från alla synpunkter lämpligt att apoteken i så stor utsträckning som möjligt åtar sig handeln med preventivmedel. Även om något tvång att hålla automater för ändamålet inte bör åläggas apoteken i lag, anser länsstyrelsen, att medicinalstyrelsen bör försöka träffa överenskommelse med apotekarsocieteten om att uppsätta sådana automater i anslutning till apoteken. Enligt länsstyrelsens mening är det också lämpligt, att preventivmedelsautomater uppsattes i anslutning till sjukvårdsaffärer.

Även *målsmännens riksförbund* anser sig kunna dela uppfattningen, att det ligger närmast till hands att tänka sig en automatförsäljning av preven-

tivmedel i anslutning till apotek och sjukvårdsaffärer. Härigenom skulle enligt förbundet möjlighet ges att på ett varsamt sätt vänja allmänheten vid dessa automater.

Domkapitlet i Uppsala ärkestift understryker vikten av att automathandeln utformas så, att det medicinska syftet tydligt framhäves, och domkapitlet finner därför att tillstånd till automatförsäljning bör begränsas till att avse automater, uppsatta i eller i omedelbar anslutning till apotek, sjukvårdsaffärer och nattpolikliniker.

Länsstyrelsen i Örebro län uttalar däremot, att många apotek inte torde kunna anses lämpliga för automatförsäljning av preventivmedel med hänsyn till deras ofta centrala och utsatta läge. Av de fyra apoteken inom Örebro stad är sålunda de tre största belägna vid starkt upplysta och synnerligen livligt — kvällstid inte minst av ungdom — trafikerade gator. Sjukvårdsaffärerna har i stället ofta ett mer undanskymt läge, vilket i många fall enligt länsstyrelsens mening skulle göra dessa mer lämpade för automathandeln.

Apotekarsocietetens direktion anser sig inte kunna biträda utredningsmannens uppfattning, att en av apoteken bedriven automatförsäljning av preventivmedel i särskilt hög grad skulle kunna bidra till att bryta den sociala tabuering, som ännu vidlåder preventivmedlen. Genom den apoteken ålagda skyldigheten att försälja preventivmedel torde i tillräckligt hög grad dessa medels medicinska och sociala erkännande ha blivit tillgodosett. Direktionen framhåller vidare, att tvång till försäljning på detta sätt i vart fall inte bör ifrågakomma för apotekens vidkommande.

Också *medicinalstyrelsen* och *Sveriges farmaceutförbund* understryker betydelsen av att apotekens medverkan till automatförsäljningen får ske helt på frivillighetens väg.

Handelskammaren i Gävle framhåller, att tillstånd till automatförsäljning bör ges åt företag, som driver försäljning av sjukvårds- och sanitetsartiklar i inte alltför obetydlig omfattning, medan *Västernorrlands länsavdelning av föreningen Sveriges landsfiskaler* ifrågasätter, huruvida dylikt tillstånd inte bör kunna lämnas även åt frisérsalonger, som redan förut erhållit tillstånd till försäljning av preventivmedel över disk.

Handelskammaren i Göteborg anser, att automatbutiker bör räknas till samma kategori av lokaler som sjukvårdsaffärernas förrum eller väntrum. Enligt kammaren anses det inom branschen inte vara någon större skillnad mellan, å ena sidan, ett förrum till ett apotek eller en sjukvårdsaffär, som efter butikstängningstid måste vara skilt från butiken i övrigt, samt, å den andra, en automatbutik med preventivmedel som enda handelsvara. Samma uttalande gör *H. E. Adamsson Aktiebolag*.

Några remissinstanser finner automatförsäljning av preventivmedel i *offentliga toaletter* vara mer eller mindre olämplig.

Socialstyrelsen uttalar i denna fråga, att styrelsen inte finner placering

av preventivmedelsautomater i offentliga toaletter vara särskilt tilltalande. Styrelsen framställer emellertid inte något yrkande om förbud mot sådan försäljning inom dessa lokaler under hänvisning till att försäljningen enligt utredningsförslaget bör medges endast i sådana bekvämlighetsinrättningar, som står under ständig tillsyn och där de hygieniska förhållandena är fullt tillfredsställande.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län framhåller, att tillstånd till automatförsäljning i offentliga toaletter med hänsyn till allmänna ordnings- och trevnadssynpunkter bör ges endast i undantagsfall.

Gatunämnden i Stockholm hyser visserligen betänkligheter mot preventivmedelsautomater inom de bevakade offentliga bekvämlighetsinrättningarna men anser sig likväl kunna tillstyrka en sådan försäljning försöksvis under någon tid för att man skall bli i stånd att vinna närmare erfarenheter härav. Till gatunämndens förslag ansluter sig *stadskollegiet i Stockholm*.

Målsmännens riksförbund anser, att en till offentliga toaletter hänvisad automatförsäljning av preventivmedel kan komma att inverka menligt på den allmänna synen på preventivmedel. Enligt förbundets mening bör man i stället sträva efter att bringa upp denna syn på ett högre plan och söka nå jämställighet mellan preventivmedel och sanitetsvaror i övrigt.

Förste provinsialläkaren i Gotlands län finner inte skäl föreligga för tillstånd till automater i offentliga bekvämlighetsinrättningar, om utomhusautomater enligt utredningsmannens förslag blir tillåtna.

Helt negativt till de offentliga toaletterna såsom försäljningsplats för preventivmedel ställer sig *gatukontoret i Stockholm*. Kontoret anför.

De erfarenheter, som gatukontoret har, talar icke för lämpligheten av att i de offentliga bekvämlighetsinrättningarna medgiva försäljningsautomater. Kontoret har också konsekvent motsatt sig alla framställningar beträffande tillstånd för dylika. Som skäl härför kan anföras, att bekvämlighetsinrättningarna i stor omfattning drar till sig lösa element och orosstiftare, som ur ordnings- och trevnadssynpunkt skapar mycket svår bemästrade problem, vilka t. o. m. medfört, att bekvämlighetsinrättningar fått stängas på kvällarna. Även om det övervägande antalet allmänna toaletter för närvarande är bemannade, är dock tendensen, att man övergår till obemannade genom samordning med försäljningskiosker. Med hänsyn härtill och då man kan förutsätta, att automathandeln i anslutning till apotek och sjukvårdsaffärer kommer att vara tillfyllest, vill gatukontoret icke för sin del tillstyrka en dylik handel i de allmänna bekvämlighetsinrättningarna, enär det kan befaras, att den ytterligare skulle försvåra ordningshållningen därstädes.

Även *H. E. Adamsson Aktiebolag* finner de offentliga toaletterna vara olämpliga såsom försäljningsställen för preventivmedel. Bolaget hänvisar särskilt till att det just är ungdomen, som gör sina inköp på dessa toaletter, och att denna ungdom i stor utsträckning utgöres av tonåringar, som utan skada skulle avstå från inköp, om de måste besöka ett apotek, en

sjukvårdsaffär eller en automat, placerad utomhus enligt utredningsmannens förslag.

I flera yttranden beröres frågan om automatförsäljning av preventivmedel vid *järnvägs-, buss- och tunnelbanestationer* samt inom teatrar, biografier, folketshusanläggningar, idrottsanläggningar och andra liknande *inomhuslokaler, där människor av båda könen samlas.*

Länsstyrelsen i Älvsborgs län finner inte anledning föreligga till alltför stor restriktivitet i fråga om automaternas placering. Enligt länsstyrelsens mening synes toaletter vid buss- och järnvägsstationer kunna komma ifråga för automatförsäljning av preventivmedel.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län anser, att preventivmedelsautomater bör få förekomma även i bekvämlighetsinrättningarna inom folketshusanläggningar.

Riksförbundet för sexuell upplysning tar särskilt upp frågan om automatförsäljning inom folketshusanläggningar. Dessa framhålles vara till sin karaktär och utformning så olika på olika platser i landet, att förbundet finner det vara oriktigt att behandla dem så generellt som utredningsmannen gjort. I många fall kan de jämföras med teatrar och biografier, i andra fall utgör de stora byggnadskomplex av fastighetskaraktär med hyresgäster av olika slag. Sistnämnda förhållande är det vanliga i Stockholm och Göteborg och på andra större platser. Någon enstaka lokal inom sådana komplex kan jämföras med exempelvis en teaterlokal, men detta gäller inte komplexet i dess helhet. Enligt förbundet bör därför den tillståndsgivande myndigheten beakta, vilken karaktär den ifrågavarande inrättningen har och avgöra frågan om tillstånd från fall till fall.

Aktiebolaget Nils Adamssons sjukvårdsaffär finner utredningsmannens avvisande inställning till automatförsäljning vid järnvägsstationer vara alltför kategorisk. Bolaget anför, att ett mycket stort antal toaletter vid järnvägsstationerna är fullt jämförbara med de offentliga toaletterna i samhällena. Ofta är toaletten vid järnvägsstationen samhällets enda offentliga toalett. Det torde enligt bolaget inte vara ovanligt att toaletten inom stationsområdet är placerad långt ifrån den naturliga samlingsplatsen för ungdomen. Såvitt bolaget kan förstå, är förevarande fråga ett typfall, då de lokala förhållandena måste få bli utslagsgivande för bedömningen.

Norrbottens och Västerbottens läns handelskammare, länsstyrelserna i Stockholms, Malmöhus och Norrbottens län, målsmännens riksförbund och H. E. Adamsson Aktiebolag säger sig samtliga ha svårt att förstå utredningsmannens uppfattning, att bekvämlighetsinrättningarna vid järnvägs- och busstationer bör bedömas efter olika grunder i förevarande avseende. Av nu nämnda remissinstanser ställer sig alla utom länsstyrelsen i Stockholms län klart avvisande till automatförsäljning av preventivmedel inte blott vid järnvägsstationer utan också vid busstationer. Länsstyrelsen i

Norrbottnens län framhåller därutöver, att sådan försäljning bör förbjudas även i bekvämlighetsinrättningarna till teatrar och biografer.

Länsstyrelsen i Malmöhus län vill starkt ifrågasätta, huruvida automat-handel med preventivmedel bör få äga rum å tunnelbanestationer samt inom hallar till idrottsanläggningar och liknande lokaler. Enligt länsstyrelsens mening finns här skäl, som talar för att man jämställer dessa platser med sådana inomhuslokaler som toaletter vid järnvägsstationer, där utredningsmannen anser att automater inte bör få förekomma. Med nu nämnda lokaler vill länsstyrelsen likställa bekvämlighetsinrättningarna inom teatrar, folketshusanläggningar och andra liknande anläggningar. I samma riktning uttalar sig *Malmö stads hälsovårdsnämnd*.

Länsstyrelsen i Västmanlands län föreslår, att det i författningstexten intages förbud mot preventivmedelsautomater i sådana inomhuslokaler, där människor av olika kön och åldrar vanligen samlas. Bland sådana lokaler nämner länsstyrelsen särskilt järnvägs- och bussväntsalrar. Enligt länsstyrelsens mening skulle automatförsäljning på dessa platser vara ägnad att väcka anstöt.

Starkast bryter sig meningarna i frågan, huruvida automatförsäljning av preventivmedel skall få förekomma vid *nöjesinrättningar*, såsom folketsparkanläggningar, dansrestauranger och andra liknande nöjesetablissemang. På denna punkt har också ett större antal remissinstanser funnit anledning att närmare utveckla sina synpunkter.

Flera remissinstanser ansluter sig till utredningsmannens ståndpunkt, att automatförsäljning av preventivmedel bör få förekomma vid nöjesinrättningar endast i undantagsfall eller då synnerliga skäl föreligger härför.

Socialstyrelsen finner sålunda den av utredningsmannen härvidlag gjorda avvägningen riktig, och därvid har styrelsen särskilt beaktat den hänsyn som måste tagas till föräldrars och uppfostrares naturliga oro för en ökning av de tillfälliga sexuella förbindelserna bland ungdomen.

Skolöverstyrelsen ifrågasätter i likhet med utredningsmannen starkt lämpligheten av att automater uppsättes inom toaletter vid nöjesinrättningar. Överstyrelsen motsätter sig dock inte utredningsmannens förslag men förutsätter, att största möjliga återhållsamhet iakttages vid tillståndsprövningen. I samma riktning uttalar sig *länsstyrelserna i Kristianstads samt Göteborgs och Bohus län*.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län anser med hänsyn till ordnings- och trevnadssynpunkter, att preventivmedelsautomater endast i undantagsfall bör få uppsättas inom nöjesinrättningar.

Länsstyrelsen i Norrbottens län ställer frågan, huruvida den svenska allmänheten från etisk synpunkt är beredd att i dag godta en anordning med preventivmedelsautomater vid nöjesinrättningar. Länsstyrelsen föreslår, att tillstånd till automater på dessa platser lämnas endast om sådana inte lämpligen kan uppsättas i anslutning till apotek, läkemedelsförråd eller

sjukvårdsaffär. Om behovssynpunkten skall anses ha företräde framför den etiska, förefaller det länsstyrelsen märkligt, att försäljning av preventivmedel enligt utredningsmannen inte skall få ske inom folkethusanläggningar. Det alldeles övervägande flertalet danssalonger i landsorten är inrymda just i Folkets hus.

Några remissinstanser vill ha totalt förbud mot automatförsäljning av preventivmedel vid nöjesinrättningar.

Länsstyrelsen i Uppsala län, som inte anser sig kunna tillstyrka automathandel med preventivmedel över huvud taget, erinrar om ett uttalande från barnavårdsnämnden i Uppsala, att en automathandel med preventivmedel vid nöjesinrättningarna skulle kunna te sig som en samhällets legalisering av könsumgänget såsom en naturlig avslutning på samvaron och att den dessutom skulle strida mot grundtemat i utredningsmannens betänkande, att preventivmedelsautomater inte bör uppsättas där ungdom regelbundet samlas.

Även *barnavårdsnämnden i Borås*, länsstyrelsen i Malmöhus län och målsmännens riksförbund ställer sig avvisande till preventivmedelsförsäljning vid nöjesinrättningarna. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* ställer därvid frågan, huruvida sådana automater på dessa ställen skulle få någon mera avsevärd betydelse som ersättning för de vanliga inköpskällorna i orten, medan *målsmännens riksförbund* framhåller, att förbundet vid sitt negativa ställningstagande inte förbisett den medkänsla, som utredningsmannen visat inför allt det lidande som följer ett ansvarslöst sexualliv i spåren och vilken medkänsla förbundet helt delar.

Andra remissinstanser finner däremot utredningsmannens förslag beträffande automatförsäljning vid nöjesinrättningarna vara alltför restriktivt.

En minoritet inom socialstyrelsen framhåller, att de betänkligheter som kan anföras mot en friare försäljning på här ifrågavarande platser måste vika för en vidare syn, som bringar i sikte de olyckor som venerisk smitta och ovälkomna havandeskap har i följe.

Länsstyrelsen i Stockholms län finner utredningsmannens restriktiva inställning till automater inom restauranger och nöjeslokaler svårbegriplig med tanke på önskvärdheten att motarbeta den illegala försäljningen, vilken synes florera just i och invid sådana lokaler.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län jämställer toaletter vid dansrestauranger, folkparksanläggningar och andra nöjesetablissemang med bekvämlighetsinrättningar vid järnvägs- och busstationer. Länsstyrelsen erinrar om att inköpen på sådana platser skulle kunna ske utan insyn från utomstående, vilken för närvarande utgör en hämsko på försäljningen över disk i apotek och sjukvårdsaffärer.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län understryker kraftigt behovssynpunkten. Det samhällsintresse som en liberalisering av försäljningen är

avsedd att tillgodose synes länsstyrelsen till stor del gå förlorat, om försäljning inte får ske på sådana ställen där behovet är särskilt framträdande. Även *poliskammaren i Eskilstuna* och *polischefen i Västervik* ger behovssynpunkten klart företräde.

Riksförbundet för sexuell upplysning vänder sig med skärpa mot utredningsmannens restriktiva uppfattning i fråga om automatförsäljning av preventivmedel vid nöjesinrättningar. Förbundet erinrar om att automatförsäljning av preventivmedel förekommit i Danmark mer än 20 år med goda erfarenheter och att dessa automater uteslutande varit placerade i hotell- och restaurangtoaletter. Den av utredningsmannen i förevarande del förda argumenteringen finner förbundet inte realistisk. Frekvensen av tillfälliga sexuella förbindelser beror av så många faktorer av annan art och allt talar för att den inte står i något direkt samband med lättheten att komma över preventivmedel. Man bör enligt förbundet inte uppresa hinder för preventivmedelsförsäljning just i sådana sammanhang, där man erfarenhetsmässigt vet att tillfälliga sexuella kontakter knytes.

I samma riktning uttalar sig *Aktiebolaget Nils Adamssons sjukvårdsaffär*. Bolaget tror, att utvecklingen redan har passerat den punkt, då utredningsmannens intresseavvägning var riktig. Den upplysning i sexuella frågor, som barnen åtnjuter redan i skolan, och den allmänna öppenhet i sådana frågor, som råder såväl i litteraturen som i umgänget människor emellan, gör att försäljning av preventivmedel inte längre är något som väcker associationer, vilka annars skulle ha uteblivit.

H. E. Adamsson Aktiebolag anser, att man bör skilja mellan dansrestaurangernas bekvämlighetsinrättningar och de offentliga toaletterna. Bolaget framhåller härvidlag.

De barna- och ungdomsskyddande synpunkterna synes även ha väglett utredningsmannen i frågan huruvida preventivmedelsautomater böra få förekomma på nöjesetablissemangs och dansrestaurangers toaletter. Även om lämpligheten av att preventivmedel över huvud taget säljes på toaletter kan ifrågasättas, synes det knappast vara de ungdomsskyddande synpunkterna, som bör vara avgörande beträffande dansrestaurangerna. Den publik, som besöker dansrestauranger, torde ha nått den ålder, då den troligen ej kan hindras att inleda sexuella förbindelser. Bristen på preventivmedel skulle säkerligen vara till mera skada än nytta i dessa fall. *Aktiebolaget* föreslår därför, att preventivmedelsautomater tillåtas på dansrestaurangernas toaletter. Beträffande folkparkernas offentliga toaletter anser aktiebolaget dessa vara lika olämpliga för preventivmedelsautomater som de övriga offentliga toaletterna.

I några remissyltranden understrykes utredningsmannens uppfattning, att de lokala förhållandena på orten ytterst måste bli utslagsgivande för frågan, huruvida tillstånd till automatförsäljning av preventivmedel bör lämnas i det enskilda fallet eller inte, och att det inte låter sig göra att uppställa några generella, bindande regler för denna prövning.

Under hänvisning till utredningsmannens övervägande härvidlag uttalar sålunda *handelskamrarna i Stockholm* och *Gävle* samt *länsstyrelsen i Kopparbergs län*, att tillståndsgivningen bör bedömas från fall till fall. Länsstyrelsen framhåller dock, att det synes styrelsen uppenbart, att automater ej bör få uppsättas i närheten av skolor och platser, där barn och ungdom vanligen samlas, och inte heller å platser, exempelvis i trakten av kyrkor och missionshus, där de av speciella skäl skulle väcka anstöt. Vid tillståndsgivningen bör också enligt länsstyrelsens mening hänsyn tagas till om på en ort — det gäller särskilt mindre samhällen — finns en utbredd opinion mot automathandel.

Slutligen har ett antal remissinstanser behandlat frågan, huruvida den tillståndsgivande myndigheten bör äga beakta *behovssynpunkter* i vidsträckt mening — dvs. taga hänsyn till i vad mån den på orten redan befintliga preventivmedelsförsäljningen kan anses tillfyllest för ortens behov — eller i princip begränsa sin prövning till lämpligheten i och för sig av den för försäljningen avsedda platsen.

En *minoritet inom socialstyrelsen* anser det vara uppenbart, att barnavårdsnämndens liksom polismyndighetens prövning endast bör avse tillämpningen av fastställda normer på de lokala förhållandena och inte får gå utöver dessa normer vare sig i restriktiv eller motsatt riktning. Detta bör enligt denna minoritets mening komma till klart uttryck i författningstexten.

Ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor uppehåller sig vid den av utredningsmannen föreslagna statliga regleringen från näringsfrihetens synpunkter. Ämbetet erinrar först om att i förarbetena till 1953 års lag om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet understrukits vikten av att statliga regleringar utformas på sådant sätt att konkurrensen ej hämmas i större utsträckning än nödvändigt. Med hänsyn till att polismyndigheten icke synes få befogenhet att ingå på en behovsprövning finner ämbetet ej anledning att motsätta sig den av utredningsmannen föreslagna formen av etableringskontroll. Ämbetet framhåller i anslutning härtill, att myndigheterna vid tillståndsprövningen bör tillse att de icke i onödan medverkar till uppkomsten eller bibehållandet av ett lokalt monopol.

Poliskammaren i Malmö erinrar om konkurrenssituationen på preventivmedelsmarknaden och ifrågasätter, huruvida inte de tänkbara följderna av detta förhållande efter ett frisläppande av automathandeln påkallar ett närmare övervägande. En genomgående princip för polismyndigheternas prövning av tillståndsfrågor på andra områden får sägas vara den, att dessa frågor skall prövas utan hänsyn till vad behovs- och konkurrenssynpunkter kan föranleda till. Lagstiftaren har därmed i dessa sammanhang velat slå vakt om näringsfrihetens principer. Poliskammaren vill ifrågasätta, huruvida en dylik ståndpunkt är möjlig och lämplig även vad avser auto-

mathandel med preventivmedel med de från flera synpunkter ömtåliga hänsyn som denna speciella fråga kräver. Kammaren håller inte för osannolikt, att den hårda konkurrensen företagen emellan kan resultera i tillkomsten av alltför många och från behovssynpunkt inte motiverade automater, därest tillståndsprövningen inte som ett väsentligt moment kommer att innefatta även behovsprövning. Enligt poliskammarens mening bör övervägas att låta en kommande lagstiftning uttryckligen ange, att frågan i vad mån behovet av automatförsäljning av preventivmedel redan är täckt inom försäljningsområdet också skall inverka på tillståndsprövningen. Ett motsvarande uttalande göres av *förste provinsialläkaren i Älvsborgs län*, som anser det olämpligt att konkurrerande företag får tillstånd att sätta upp automater intill varandra.

Handelskammaren i Karlstad betonar önskvärdheten från näringslivets sida av att rätten till automatförsäljning förbehålles den reguljära lokala handeln och att tillståndsprövningen från denna synpunkt blir relativt restriktiv.

6. Departementschefen

Försäljning av preventivmedel utomhus är uttryckligen förbjuden i nu gällande preventivmedelsförordning av år 1938, och utomhus uppsatta försäljningsautomater för sådana medel torde inte heller förekomma i landet. Däremot finns ett inte ringa antal preventivmedelsautomater inomhus, företrädesvis lokaliserade till bekvämlighetsinrättningar.

Delade meningar har emellertid i praxis rått om lagligheten av automatförsäljning av preventivmedel inomhus. Detta sammanhänger med att denna försäljningsform saknade aktualitet vid preventivmedelsförordningens tillkomst och följaktligen inte blivit närmare reglerad där. De tillståndsbeviljande myndigheternas olika bedömning av ärenden rörande automatförsäljning av preventivmedel har också utgjort en betydande olägenhet, som har givit sig tillkänna i olika sammanhang. Inte utan fog har myndigheternas sinsemellan oförenliga beslut kommit att uppfattas såsom en olikhet inför lagen, och det föreligger ett uppenbart behov av klara normer i fråga om automatförsäljning på detta område. Jag anser det därför vara ofrånkomligt, att statsmakterna nu tar ställning till frågan i vad mån preventivmedel skall få försäljas genom automat.

Såsom utredningsmannen framhållit har diskussionen kring preventivmedelsfrågan i vårt land i stort sett passerat det stadium, då denna fråga var föremål för allvarigare meningsbrytningar av principiell natur. Genom preventivmedelsförordningens antagande år 1938 och den därefter år 1946 stadgade skyldigheten för apoteksinrättning att tillhandahålla allmänheten preventivmedel har dessa medels medicinska och sociala betydelse vunnit samhällsmakternas fulla erkännande. I fråga om automathandeln är att

märka, att det första steget mot dess frigivande togs genom tillkomsten av 1948 års butikstängningslagstiftning och att denna handel i princip frigavs i och med 1956 års ändringar i samma lagstiftning och därmed erkändes såsom en med butiksförsäljningen fullt likvärdig distributionsform.

Det är mot bakgrunden av den nu angivna utvecklingen som man har att bedöma, om automathandeln bör friges även på preventivmedelsförsäljningens område. En åtgärd i denna riktning kan såtillvida sägas vara ett samhälleligt intresse, som det måste vara en uppgift för samhället att underlätta tillgången till preventivmedel i syfte att motverka de olyckor, som ovälkomna havandeskap har i följe, och den alltjämt förhållandevis stora spridningen av de veneriska sjukdomarna. De fördelar, som automathandeln erbjuder på varudistributionens område genom att göra allmänheten oberoende av affärstider, är också särskilt påtagliga i fråga om en sådan vara som preservativ för män, vilken närmast är aktuell för denna försäljningsform. Vidare kommer i betraktande den illegala handeln med preventivmedel, vilken med hänsyn till dess av allt att döma mycket stora spridning, de ofta anstötliga former, varunder den bedrives, och de underhaltiga varor, som därigenom utbjudes, mer eller mindre äventyrar syftet med den lagliga regleringen av preventivmedelsförsäljningen. Endast genom en ändamålsenligt utformad automathandel synes det bli möjligt att på ett effektivt sätt motverka den illegala handeln på området.

På nu anförda skäl delar jag för min del helt utredningsmannens även av det övervägande flertalet remissinstanser biträdda uppfattning, att samhället inte bör ställa sig avvisande till en automathandel med preventivmedel utan att problemet närmast gäller att söka utforma denna handel så, att den icke medför allvarligare olägenheter.

Frågan om en lämplig utformning av automathandeln med preventivmedel är i främsta rummet en fråga om var automaterna skall få placeras. Det är nämligen givet, att man kan föreskriva sådana inskränkningar beträffande uppställningen av preventivmedelsautomater att några nya problem över huvud taget inte kan uppkomma av denna försäljningsform. Å andra sidan medför alltför långtgående inskränkningar i fråga om platsvalet att automatförsäljningens speciella fördelar går förlorade. En avvägning bör därför ske, varvid man — som utredningsmannen framhållit — särskilt bör beakta de barna- och ungdomsskyddande synpunkter och de ordnings-synpunkter, som här kan göra sig gällande, varjämte tillbörlig hänsyn bör tagas till vad pieteten bjuder.

Om automaternas fördelar att medge inköp oberoende av affärstider skall kunna tillvaratagas, måste automaterna placeras antingen utomhus eller i lokaler som hålles öppna för allmänheten även på andra tider än affärstider. Såsom jag inledningsvis framhållit har hittills lämnade tillstånd till automatförsäljning av preventivmedel på grund av förbudet i preventivmedelsförordningen mot försäljning av sådana medel

utomhus uteslutande gällt inomhuslokaler, huvudsakligen bekvämlighetsinrättningar. Utredningsmannen har enligt min uppfattning på ett övertygande sätt visat att, även om en del inomhuslokaler får anses lämpade för automatförsäljning av preventivmedel, ett upphävande, såvitt avser automathandel, av förbudet i preventivmedelsförordningen mot utomhusförsäljning skulle erbjuda överlag bättre möjligheter att lokalisera denna handel till platser, där det är både naturligt och lämpligt att automaterna placeras.

Förslaget att automatförsäljning skall få äga rum utomhus har under remissbehandlingen också rönt erinringar från endast ett fåtal remissinstanser. En remissmyndighet har särskilt vänt sig mot att samhället skulle medverka till ett så radikalt steg på preventivmedelsförsäljningens område och därvid bland annat framhållit, att en sådan öppen automatförsäljning för stora grupper av samhällsmedborgare skulle innebära en allvarlig kränkning av hela deras livsåskådning. Från ett annat håll har därutöver invänts, att utomhus placerade automater på grund av insynen över försäljningen från utomstående troligen inte skulle anlitas av många, vilkas inköp man har velat underlätta genom denna distributionsform. Automatförsäljning av preventivmedel utomhus har emellertid obestriddliga fördelar, och jag kan inte finna invändningarna häremot bärande, om man — såsom utredningsmannen tillika föreslagit — förbinder denna försäljning med villkoret, att även andra sjukvårds- och sanitetsartiklar samtidigt måste tillhandahållas i automaten. Genom att begränsa utomhusförsäljningen till dylika *s a n i t e t s a u t o m a t e r* och till härför lämpade platser — till platsvalet återkommer jag i det följande — kan sålunda både pietetskrav och diskretionssynpunkter tillgodoses samt goda förutsättningar följaktligen skapas för en automathandel på detta område i tilltalande former.

I enlighet med det anförda förordar jag sålunda — i överensstämmelse med utredningsmannens förslag — att preventivmedel skall få försälas i sanitetsautomater utomhus. Jag är också ense med utredningsmannen och det övervägande flertalet remissinstanser på den punkten, att det inte föreligger tillräckliga skäl att meddela tvingande föreskrift om sanitetsautomater även med avseende å sådana platser inomhus, som kan anses lämpade för automatförsäljning av preventivmedel. Inomhus bör följaktligen i princip hinder inte resas mot automater för enbart preventivmedel.

Jag övergår härefter till spørsmålet, vilka *p l a t s e r* som bör få komma i fråga för automatförsäljningen. Utredningsmannens lösning av de avvägningsproblem, som här möter, kan jag i allt väsentligt godtaga, och jag begränsar mig därför i det följande till att huvudsakligen närmare beröra sådana frågor beträffande platsvalet, som föranlett särskild uppmärksamhet under remissbehandlingen eller som jag eljest finner vara av särskild vikt.

Automatförsäljning av preventivmedel bör i första hand få bedrivas i *nattpolikliniker* för förebyggande behandling av könssjukdomar samt i an-

slutning till *apotek* och *sjukvårdsaffärer*. Nattpolikliniker finns för närvarande endast tre i landet, nämligen i Stockholm, Göteborg och Malmö, varför en preventivmedelsförsäljning därstädes får endast begränsad betydelse. Annorlunda förhåller det sig härvidlag med apoteken och sjukvårdsaffärerna. För dessas vidkommande skulle det närmast bli fråga om utomhusförsäljning, eftersom dessa inrättningar i allmänhet synes sakna för automatförsäljning lämpade inomhusutrymmen, som kan hållas tillgängliga för allmänheten efter affärstid. Bortsett från de remissinstanser, som ställt sig avvisande till automathandel med preventivmedel över huvud taget, har man allmänt godtagit en automathandel i anslutning till nämnda inrättningar.

En del remissinstanser har önskat att automathandeln med preventivmedel, åtminstone under en övergångstid och i varje fall med avseende å sådan handel utomhus, skulle begränsas till apotek och sjukvårdsaffärer. Med anledning härav vill jag framhålla att det synes önskvärt, att utvecklingen på detta område går i den riktningen, att automathandeln företrädesvis lokaliseras till apotek och sjukvårdsaffärer. En sådan utveckling torde bäst främjas genom att dessa inrättningar, om särskilda skäl i det enskilda fallet inte talar däremot, regelmässigt erhåller tillstånd att sätta upp försäljningsautomat i omedelbar närhet av sina butikslokaler. Emellertid bör enligt min mening automatförsäljning av preventivmedel kunna medgivas även annorstädes än vid apotek och sjukvårdsaffärer. Sådana inrättningar finns inte på alla orter och på andra håll kan de vara så belägna — exempelvis mitt emot en skola — att en annan plats är att föredraga för automatförsäljningen ifråga. Automatförsäljning av preventivmedel bör därför få förekomma även på andra härför lämpade platser, såväl inomhus som utomhus. Jag vill emellertid understryka betydelsen av att de tillståndsgivande myndigheterna med tillbörlig varsamhet prövar framställningar om tillstånd till automatförsäljning. Särskild hänsyn måste här tagas, förutom till barna- och ungdomsskyddande synpunkter, även till pieteten, så att inte tillstånd lämnas till sådan försäljning på plats, där det av särskild anledning kan befaras, att automaten kommer att väcka anstöt.

Jag har tidigare framhållit, att den automathandel, som redan nu bedrivs i landet, företrädesvis har koncentrerats till offentliga toaletter. Preventivmedelsautomater förekommer sålunda både i fristående offentliga toaletter och i bekvämlighetsinrättningar inom eller i anslutning till sådana anläggningar som busstationer, dansrestauranger, Folkets hus, folkparker. Fråga uppkommer därför, huruvida automatförsäljning av preventivmedel bör få äga rum inom dylika anläggningar även i fortsättningen vid sidan av den automathandel som framdeles skall få förekomma i anslutning till apotek och sjukvårdsaffärer eller på andra lämpliga platser utomhus.

Några remissinstanser har framställt erinringar mot att preventivmedelsförsäljning skulle tillåtas i *fristående offentliga toaletter*. Deras betänkligheter bottnar huvudsakligen i farhågor för att en preventivmedelsautomat inom dylik lokal kommer att skapa svårbemästrade ordnings- och trevnadsproblem. Med hänsyn till sådana synpunkter anser jag i likhet med utredningsmannen att automatförsäljning i toaletter endast bör få förekomma om toaletten är bevakad och i tillfredsställande hygieniskt skick. I övrigt får här liksom eljest de lokala förhållandena på orten ytterst bli avgörande för bedömningen, varav följer att tillstånd bör kunna vägras även av det skälet, att en försäljningsautomat redan uppsatts på annan plats i närheten eller att annan lämpligare plats, utomhus eller inomhus, står till buds för automatförsäljningen.

Under remissbehandlingen har vidare delade meningar framkommit i fråga om lämpligheten av automatförsäljning av preventivmedel vid järnvägs-, buss- och tunnelbanestationer samt inom teatrar, biografer, folketshusanläggningar, idrottsanläggningar, nöjesetablissemang och andra liknande lokaliteter.

På de av utredningsmannen anförda skälen bör preventivmedelsautomater över huvud taget inte förekomma vare sig i bekvämlighetsinrättningar eller annorstädes inom *järnvägs stationsområde*, och härmed bör enligt min mening *tunnelbanestationer* jämföras i det avseende, varom här är fråga. Vad *busstationerna* beträffar synes preventivmedelsautomater endast kunna komma i fråga i bekvämlighetsinrättningar vid sådana stationer, varvid dessa bör bedömas efter samma grunder som offentliga toaletter. Jag vill emellertid understryka, att det som regel inte torde finnas anledning att tillåta automatförsäljning vid busstationer i vidare mån än någon annan lämplig plats inte står till buds för ändamålet på orten. Tillstånd bör följaktligen här lämnas endast i undantagsfall.

Teatrar, biografer och *idrottsanläggningar* anser jag över huvud taget inte böra komma ifråga för automathandel med preventivmedel, varom också remissinstanserna så gott som undantagslöst synes vara ense. Med teatrar och biografer har utredningsmannen likställt *folketshusanläggningar*, varmot från några håll har invänts, att dessa till sin karaktär och utformning är så olika på skilda håll i landet, att de inte i detta sammanhang kan behandlas generellt. Denna invändning förtjänar enligt min mening beaktande. Om sådana anläggningar — vilket är vanligt — regelbundet upplåtes för dansändamål eller danslokaler finns inrymda där, bör de helt eller delvis bedömas på samma sätt som de nöjesinrättningar, som jag avser att behandla i det följande. Dessutom kan en folketshusanläggning utgöra ett stort byggnadskomplex, vari inrymts även affärslokaler av olika slag, och hinder bör då inte möta mot tillstånd till exempelvis en sanitetsautomat i anslutning till en där inrymd sjukvårdsaffär. I eller i anslutning

till sådana lokaliteter, som är avsedda enbart för den kulturella verksamhet som vanligen förekommer i Folkets hus, bör preventivmedelsautomater emellertid inte få förekomma.

Det återstår här efter att närmast behandla frågan, huruvida automatförsäljning av preventivmedel skall få äga rum i bekvämlighetsinrättningar vid dansrestauranger, folkparksanläggningar och andra *nöjesetablissemang*. Utredningsmannens ståndpunkt, vilken lämnats utan erinran av flertalet remissinstanser, innebär att automatförsäljning skall få förekomma på dessa platser endast om synnerliga skäl talar härför. Ett sådant skäl anser utredningsmannen föreligga, om en nöjesplats har en sådan karaktär och är belägen på så stort avstånd från annan i orten tillgänglig inköpskälla, att det skulle kunna leda till större skada än nytta, om man förbjöd automatförsäljning inom nöjesplatsen. Den av utredningsmannen sålunda gjorda avvägningen kan jag i huvudsak godtaga. Vid detta bedömande har jag särskilt beaktat de möjligheter, som den av mig förordade utomhusförsäljningen i allmänhet erbjuder att tillgodse inköpsbehoven efter affärstid. Ett för mig väsentligt skäl att tillåta utomhusförsäljning på detta område har just varit, att man härigenom kan undvika automatförsäljning på sådana platser, där försäljningen skulle väcka opinion eller mot vilkas anlitande för ändamålet eljest betänkligheter kan anföras. Jag anser följaktligen, att återhållsamhet bör iakttagas i fråga om tillstånd till automatförsäljning av preventivmedel vid nöjesinrättningar. Tillstånd till sådan försäljning på dylika platser bör som regel vägras, om automatförsäljning med fördel kan bedrivas på annan plats inte för långt därifrån.

Vad slutligen *militärförläggningar* och *industriplanläggningar* beträffar delar jag helt utredningsmannens uppfattning, att tillstånd till automatförsäljning av preventivmedel inom dessa områden som regel bör kunna lämnas utan någon mera ingående prövning av platsens lämplighet.

7. Specialmotivering

Det av mig sålunda i allt väsentligt godtagna utredningsförslaget leder till ändringar i nu gällande preventivmedelsförordning i sådan utsträckning, att jag finner det lämpligt, att denna ersättes med en helt ny förordning. På grundval av utredningsmannens förslag har inom inrikesdepartementet utarbetats förslag till förordning om handel med preventivmedel. Jag övergår nu till att behandla de särskilda bestämmelserna i detta förslag och får därvid även hänvisa till ett av utredningsmannen utarbetat utkast till kungörelse med föreskrifter rörande tillämpningen av förordningen, vilket utkast torde få fogas som bilaga till protokollet i detta ärende.

1 §.

Paragrafen, som motsvarar första stycket av inledningsparagrafen i den nuvarande förordningen, anger omfattningen av tillståndsplikten i fråga om handeln med preventivmedel jämte tillståndsgivande myndighet.

Utredningsmannen

Med avseende å tillståndspliktens omfattning gäller för närvarande, att apoteksinrättning är undantagen från skyldigheten att söka tillstånd till handel med preventivmedel. Utredningsmannen, som närmast i förtydligande syfte förordar att läkemedelsförråd uttryckligen jämföras med sådan inrättning, finner inte skäl att föreslå inskränkning i rätten för apoteket att bedriva handel med sådana medel utan tillstånd, såvitt avser en inom försäljningslokalerna bedriven handel. Till dessa lokaler räknar utredningsmannen i detta sammanhang även sådana dygnet runt öppna väntrum eller förrum, som närmare berörts i den allmänna motiveringen. Han anser nämligen, att dessa väntrum lika litet som själva försäljningslokalerna behöver underkastas särskild prövning med avseende å en därstädes bedriven automathandel med preventivmedel, eftersom det liksom hittills bör ankomma på medicinalstyrelsen att meddela erforderliga föreskrifter om formerna för preventivmedelsförsäljning från apoteksinrättning. Där emot måste enligt utredningsmannens mening tillstånd krävas i sådana fall, då försäljning av preventivmedel från apoteksinrättning skall ske annorstädes än i apotekslokalerna, dvs. genom automat utomhus i anslutning till apoteket eller på annan plats. Apoteket eller det eljest tilltänkta stället för automatförsäljningen kan nämligen vara så beläget, att platsen lämpligen inte bör godtagas för sådan försäljning från de synpunkter som, enligt vad som utvecklats i samband med den allmänna motiveringen, skall beaktas vid prövning av fråga om tillstånd till försäljning av preventivmedel från automat.

I fråga om den tillståndsgivande myndigheten erinrar utredningsmannen om att tillståndsprövningen i samband med de år 1949 vidtagna ändringarna i preventivmedelsförordningen överflyttades från länsstyrelsen till den lokala polismyndigheten. Denna decentralisering av beslutanderätten har enligt hans mening av allt att döma varit ändamålsenlig, och de hittillsvarande erfarenheterna ger honom därför inte anledning att överväga vare sig någon återgång till tidigare ordning eller någon annan ändring härvidlag. Den omständigheten, att försäljning av preventivmedel enligt hans förslag i fortsättningen skall få ske jämväl från automat utomhus eller inomhus, föranleder honom ej heller att föreslå någon annan tillståndsprövande myndighet, eftersom automatförsäljningen främst bör prövas från de synpunkter, som det åligger just de lokala polismyndigheterna att bevaka.

Utredningsmannen upplyser, att en av de på hans föranstaltande hörda

polismyndigheterna har föreslagit, att polismyndigheten bör åläggas att i ärenden om tillstånd till försäljning av preventivmedel genom automat höra hälsovårdsnämnden och kommunalnämnden samt att tillstånd icke skall få beviljas, därest nämnda kommunala organ eller ett av dem avstyrkt bifall till framställningen. Utredningsmannen erinrar om att en motsvarande kommunal vetorätt föreligger enligt allmänna ordningsstadgan den 14 december 1956 (nr 617) i fråga om tillstånd till ianspråktagande av allmän plats för bland annat försäljningsautomater, dock att denna vetorätt endast i undantagsfall torde kunna göras gällande i fråga om sådana mindre automater som de här aktuella sanitetsautomaterna.

Ett kommunalt veto i fråga om automatförsäljning av preventivmedel skulle emellertid enligt utredningsmannen mindre väl stämma överens med de allmänna riktlinjer för tillståndsprövningen, som han tidigare uppdragit. Den prövning, som skall föregå besluten i hithörande ärenden, bör med vederbörlig hänsyn tagen till de lokala förhållandena ske efter så enhetliga principer över hela landet som möjligt. Prövningen bör därför enligt hans mening begränsas till att i huvudsak avse sådana spørsmål, som sammanhänger med automaternas placering och beskaffenhet, och han finner det ligga helt i linje med de lokala polismyndigheternas allmänna uppgifter att bevaka de särskilda synpunkter, som här gör sig gällande. Det bör därför ankomma på polismyndigheten allena att slutgiltigt taga ställning till frågan, huruvida tillstånd till automatförsäljning bör lämnas eller inte. På grund härav har utredningsmannen kommit till den uppfattningen, att särskild kommunal vetorätt inte bör införas beträffande försäljningen av preventivmedel genom automat.

För att ärendet skall bli allsidigt belyst finner utredningsmannen det å andra sidan vara av vikt, att vederbörande kommunala organ får tillfälle att framföra sina synpunkter. I första hand måste uppmärksamhet ägnas de barna- och ungdomsskyddande synpunkterna. För att skyddet av barn och ungdom skall vinna tillbörligt beaktande vid prövningen av ansökningar om tillstånd till automatförsäljning bör enligt hans mening barnavårdsnämnden alltid höras i sådana ärenden.

Däremot anser utredningsmannen skäl knappast föreligga att också föreskriva obligatoriskt hörande av hälsovårdsnämnden. Avser ansökningen utomhusapparat, torde nämligen hygieniska synpunkter icke göra sig gällande annat än i fråga om apparatens beskaffenhet, och sådana synpunkter tillgodoses genom föreskrifterna i butikstängningslagen och den därtill anslutande kungörelsen den 21 juli 1948 (nr 609) om typgranskning av automatapparater. Enligt nämnda kungörelse skall apparattypen vara godkänd av statens institut för folkhälsan. Vad beträffar inomhusförsäljningen, vare sig denna sker över disk eller genom automat, måste givetvis tillses att lokalen är tillfredsställande från hygienisk synpunkt. Man torde dock enligt utredningsmannens mening kunna förvänta, att polismyndigheten i detta av-

seende liksom hittills utan särskild föreskrift vid behov kommer att höra hälsovårdsnämnden.

Utredningsmannen framlägger i detta sammanhang vidare vissa synpunkter på tillståndsprövningen i fråga om butikshandeln och erinrar om att den nuvarande tillämpningskungörelsen till preventivmedelsförordningen inte reglerar tillståndsprövningen i fråga om själva försäljningen i vidare mån än att lokalen skall vara ur hygienisk synpunkt och i övrigt tillfredsställande. Tillståndsprövningen bör enligt hans mening utvidgas till att avse även formerna för försäljningen, och detta alldeles oavsett huruvida automatförsäljning av preventivmedel kommer att tillåtas eller inte. Man kan nämligen förutse, att de nya betjäningsformer, som kommit i bruk inom andra detaljhandelsbranscher, också kommer att tillämpas i sjukvårdsaffärer. Vid sidan av tillhandahållande över disk kan sålunda självbetjäning komma i fråga i sådana affärer. Utredningsmannen anser, att även preventivmedel i princip bör kunna få försälas på detta sätt. Vid tillståndsprövningen måste i dylika fall frågan om preventivmedelsförpackningarnas utstyrelse och uppläggning ägnas särskild uppmärksamhet. Automatförsäljning inom butikskanal bör enligt utredningsmannen i allt väsentligt bedömas på samma sätt som butikshandeln i allmänhet.

Utredningsmannen föreslår med hänsyn till vad som här och i samband med den allmänna motiveringen anförts om tillståndsprövningen, att föreskrifterna i tillämpningskungörelsen kompletteras, dels med ett stadgande av innehåll att även formerna för den avsedda försäljningen skall prövas och dels med en erinran om att plats där automat avses skola uppsättas icke får vara olämplig härför med hänsyn till barn och ungdom samt allmän ordning och trevnad.

Remissyttrandena

Ett antal remissinstanser berör närmare frågan, huruvida tillståndsprövningen bör anförtros lokal eller central myndighet.

Medicinalstyrelsen betraktar såsom särskilt värdefullt, att tillståndsgivningen föreslås förbli decentraliserad till lokala myndigheter.

Handelskammaren i Göteborg ifrågasätter däremot med hänsyn till betydelsen av enhetlig tillämpning lämpligheten av att anförtro polismyndigheterna tillståndsprövningen. Större garantier för enhetlig rättstillämpning skulle enligt kammaren kunna vinnas, om prövningen förlades till länsstyrelserna. *H. E. Adamsson Aktiebolag* erinrar om den bristande enhetlighet som hittills kännetecknat rättstillämpningen på detta område genom att preventivmedelsautomater i strid mot gällande lagstiftning uppsatts med polismyndigheternas tillstånd flerstädes i landet. Bolaget förordar en återgång till tidigare ordning med länsstyrelsen såsom tillståndsmyndighet. Även *socialvårdskonsulenterna i tolfte distriktet* föreslår länsstyrelsen såsom tillståndsmyndighet.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anser det böra övervägas att lägga beslutanderätten hos länsstyrelsen i fall då barnavårdsnämnden avstyrker en ansökan men polismyndigheten anser att den bör bifallas. I samma riktning uttalar sig *förste provinsialläkaren i Gotlands län*.

Överståthållarämbetet erinrar om att det ankommer på ämbetet att fatta beslut enligt allmänna ordningsstadgan om markupplåtelse beträffande försäljningsautomat och att ämbetet därför lämpligen bör handha tillståndsgivningen rörande preventivmedelsförsäljningen i Stockholm.

Utredningsmannens förslag om att barnavårdsnämnden obligatoriskt skall höras i tillståndsärenden rörande automatförsäljning av preventivmedel har särskilt uppmärksammats i ett antal remissyttranden.

På denna punkt tillstyrkes utredningsförslaget av bland andra *skolöverstyrelsen, länsstyrelserna i Södermanlands, Gotlands, Hallands, Kopparbergs och Jämtlands län* samt *målsmännens riksförbund*. Länsstyrelsen i Kopparbergs län ifrågasätter, om inte yttrande därjämte bör inhämtas från drätselkammaren respektive kommunalnämnden. I tveksamma fall finner länsstyrelsen i Jämtlands län det vara lämpligt, att socialvårdskon-sulenten höres jämte barnavårdsnämnden. Enligt målsmännens riksförbund bör det dessutom åläggas barnavårdsnämnden att med vaksamhet följa verkningarna av automatförsäljningen.

Andra remissinstanser ställer sig däremot tveksamma till eller avstyrker barnavårdsnämndens obligatoriska hörande.

Länsstyrelsen i Stockholms län anser, att föreskriften om barnavårdsnämndens hörande bör utformas såsom avseende normalfall eller helt utmönstras ur kungörelsen och i stället intas i sådana rådgivande anvisningar, som bör utfärdas centralt. Enligt länsstyrelsens mening bör remissbehandlingen i normalfall även innefatta hörande av tjänsteläkaren i orten, och inte sällan torde det vara påkallat att även hälsovårdsnämnden och skolstyrelsen får yttra sig.

Poliskammaren i Malmö framhåller att, även om poliskammaren anser barnavårdsnämndens hörande värdefullt, kammaren för sin del anser, att polismyndigheterna äger viss möjlighet att själva beakta de synpunkter som barnavårdsnämnderna i sammanhanget företräder, i varje fall bättre möjligheter än vad fallet är, då det gäller förhållanden som faller inom hälsovårdsnämndernas speciella område i dessa fall. Poliskammaren avser därvid speciellt den betydelse könssjukdomarnas lokala frekvens och källor bör tillmätas vid bedömandet av tillståndsärenden. Poliskammaren finner bland annat från denna synpunkt motiverat, att hälsovårdsnämnden regelmässigt får yttra sig före avgörandet av tillståndsärenden.

Obligatoriskt hörande av hälsovårdsnämnden tillstyrkes också av *förste provinsialläkarna i Östergötlands och Gotlands län*, av den sistnämnde i vart fall med avseende å automatförsäljning inomhus.

Riksförbundet för sexuell upplysning säger sig inte kunna förstå utred-

ningsmannens motivering på denna punkt. Riksförbundet understryker, att barnavårdsnämnd inte sysslar med ungdom över 21 år och att barnavårdsnämnderna i sitt ställningstagande måste beakta att huvudparten av ungdomar under 21 år tillhör de skötsamma. Problemen för den relativt obetydliga grupp ungdomar som på grund av sexuell vanart eller liknande förseelser står under barnavårdsnämnds tillsyn får enligt förbundets mening inte övervärderas, så att vinsterna med det framlagda förslaget äventyras och följderna drabbar de vuxna och ansvarskännande. Förbundet framhåller därutöver, att ansvarslösa och oroliga element dessutom bör hjälpas till att undvika de skador som tillfälliga sexualförbindelser kan ge upphov till.

Följande remissinstanser avstyrker i likhet med riksförbundet för sexuell upplysning barnavårdsnämndens obligatoriska hörande, nämligen *förste provinsialläkaren i Kristianstads län, polischefen i Kristianstad* samt *föreningen Skaraborgs läns landsfiskaler* och *Västernorrlands länsavdelning av föreningen Sveriges landsfiskaler*. Förste provinsialläkaren i Kristianstads län framhåller till stöd för sin ståndpunkt, att endast pietets- och diskretionssynpunkter bör vara avgörande för frågan, huruvida tillstånd till automatförsäljning bör lämnas på viss plats eller inte.

Styrelsen för Kopparbergs läns socialvårdsförbund anser, att barnavårdsnämnden behöver höras blott under en övergångstid samt att drätselkammaren respektive kommunalnämnden torde utgöra lämpligare remissorgan.

Slutligen har i några remissyttranden också berörts frågan om kommunalt veto.

Stockholms handelskammare erinrar om det kommunala veto som enligt ordningsstadgan gäller för sådana försäljningsautomater, å vilka stadgan är tillämplig. Kammaren finner det uppenbart, att vid tillämpningen av den kommunala vetorätten enligt ordningsstadgan — och som för Stockholms stads del reglerats i en särskild kungörelse angående skyltar, skyltskåp m. m. — endast vad däri stadgas angående försäljningsautomats allmänna utseende, storlek och placering m. m. beaktas. Den allmänna bedömningen, huruvida tillstånd till automatförsäljning av preventivmedel skall lämnas eller inte, bör sålunda åvila vederbörande tillståndsmyndighet, dvs. i allmänhet den lokala polismyndigheten.

Malmö stads hälsovårdsnämnd förordar kommunalt veto i fråga om automatförsäljning av preventivmedel. Enligt nämndens mening bör det i första hand ankomma på kommunalnämnden eller motsvarande myndighet att göra ett sådant veto gällande.

Departementschefen

Vad först beträffar frågan om tillståndspliktens omfattning delar jag utredningsmannens uppfattning, att tillstånd bör krävas för apoteksinrättning att försälja preventivmedel endast i fråga om utomhus uppsatt automat, och

jag godtar också den av utredningsmannen härvidlag förordade gränsdragningen mellan utomhus- och inomhusförsäljning. Jag har heller intet att erinra mot att läkemedelsförråd i förevarande hänseende jämföras med apoteksinrättning.

Några remissinstanser har föreslagit, att tillståndsprovningen flyttas från den lokala polismyndigheten till länsstyrelsen. Såsom utredningsmannen framhållit decentraliserades emellertid beslutanderätten i hithörande ärenden år 1949 från länsstyrelsen till den lokala polismyndigheten, och erfarenheterna av denna ändring har överlag varit goda. Inte heller föreligger enligt min mening anledning att överväga återgång till det tidigare systemet därför, att preventivmedel skall få försäljas även genom automat. Jag föreslår sålunda — i överensstämmelse med utredningsmannens förslag — att det alltjämt skall ankomma på den lokala polismyndigheten att handlägga ärenden rörande tillstånd till handel med preventivmedel, dock att överståthållarämbetet på de av ämbetet anförda skälen bör vara tillståndsmyndighet med avseende å sådan handel i Stockholm.

I syfte att undanröja tveksamhet i fråga om behörig myndighet har jag i anslutning till utredningsmannens förslag vidtagit den jämkningen i förhållande till den nuvarande förordningen, att tillstånd skall sökas hos myndigheten i den ort, där försäljningen skall bedrivas. Härav följer, att ett företag, som önskar uppsätta automat för preventivmedel på annan ort än den, där företaget utövar sin egentliga rörelse, har att söka tillstånd till automatförsäljningen hos myndigheten i den ort, där automaten avses att uppsättas. Vad postorderförsäljningen beträffar får den liksom hittills anses bedriven på avsändningsorten. Övriga ändringar som vidtagits är huvudsakligen av redaktionell natur och innebär närmast ett klarläggande av att även försäljning av preventivmedel inom militärförläggningar, industrianläggningar och dylika slutna områden är underkastad tillståndstvång.

På de av utredningsmannen anförda skälen anser jag, att kommunalt veto inte bör ifrågakomma med avseende å automatförsäljning av preventivmedel. För att ärendet skall bli allsidigt belyst bör emellertid, då skäl härtill föreligger, vederbörliga kommunala myndigheter beredas tillfälle att framföra sina synpunkter. Härför torde närmast barnavårdsnämnden och häsovårdsnämnden komma i fråga. Eftersom omständigheterna i det enskilda fallet måste bli utslagsgivande för frågan, vilka myndigheter som lämpligen bör höras, och det följaktligen i ett ärende kan inträffa, att hälsovårdsnämnden bör höras framför barnavårdsnämnden, finner jag — i likhet med flera remissinstanser — det inte vara lämpligt att binda den tillståndsgivande myndigheten vid att höra endast barnavårdsnämnden. Det bör sålunda ankomma på den tillståndsprovande myndigheten att utan närmare föreskrifter inhämta erforderliga yttranden — och detta gäller alla ansökningar om tillstånd till försäljning av preventivmedel, oavsett i vilken

form denna avses att bedrivas. Härav torde följa, att barnavårdsnämnden som regel bör höras i ärenden, som rör automatförsäljning.

Vidkommande slutligen de särskilda synpunkter, som utredningsmannen anfört i fråga om vad som bör vara föremål för tillståndsprövningen, kan jag i allt väsentligt biträda dessa. De föreskrifter som behöver utfärdas, anser jag böra upptagas i tillämpningskungörelsen.

2 §.

Paragrafen, som motsvarar 2 § första stycket första punkten i den nuvarande förordningen, anger vilka preventivmedel, som tillstånd må avse.

Utredningsmannen

Enligt nu gällande förordning ankommer det på den lokala polismyndigheten att bestämma vilka medel, som skall omfattas av tillståndet, dock att yttrande rörande befarat olämpligt eller skadligt medel skall inhämtas från medicinalstyrelsen. Utredningsmannen anser att polismyndigheten härvidlag bör ha att rätta sig efter generella föreskrifter från medicinalstyrelsen. Dessa föreskrifter bör avse inte blott vilka preventivmedel, som över huvud taget må säljas i landet, utan även i vilka särskilda försäljningsformer de olika medlen får tillhandahållas. I fråga om automathandeln betyder detta, att medicinalstyrelsen skall fastställa vilka slag av preventivmedel, som får tillhandahållas i automat. Utredningsmannen erinrar vidare om att bestämmelser om kvalitetskontroll beträffande preventivmedel hittills inte utfärdats annat än i fråga om apoteksförsäljningen. Han anser en allmän kvalitetskontroll angelägen och finner för sin del, att det bör ankomma på medicinalstyrelsen att utfärda föreskrifter även i detta ämne. Anses en sådan kontroll inte kunna genomföras inom hela preventivmedelsmarknaden, bör enligt utredningsmannens mening i varje fall i automat inte få tillhandahållas annat än kontrollerade preventivmedel.

Departementschefen

Jag biträder utredningsmannens förslag, att det bör ankomma på medicinalstyrelsen att utfärda närmare föreskrifter om vilka preventivmedel som må försäljas i landet och i vilka former de olika medlen skall få tillhandahållas. Vad kvalitetskontrollen beträffar får jag framhålla, att medicinalstyrelsen den 1 december 1958 till mig överlämnat förslag till utvidgad offentlig kvalitetskontroll av preventivmedel, avgivet av en av styrelsen för ändamålet tillsatt kommitté. Detta förslag, som närmast avser allmän kvalitetskontroll av kondomer, behandlas för närvarande inom inrikesdepartementet, och jag har för avsikt att söka få till stånd en dylik kontroll av all preventivmedelsförsäljning i landet.

I förordningen torde i nu förevarande avseende endast behöva utsägas att

tillstånd må avse endast sådana medel, som medicinalstyrelsen godkänt för den med ansökningen avsedda försäljningsformen.

3 §.

Paragrafen motsvarar 3 § i nuvarande förordning.

Utredningsmannen

Stadgandet, att försäljning ej får äga rum genom kringföring, bör bibehållas oförändrat. Däremot bör i överensstämmelse med vad som anförts under den allmänna motiveringen förbudet mot utomhusförsäljning uppmjukas, så att försäljning utomhus får ske från automat, vari samtidigt tillhandahålles andra sjukvårds- eller sanitetsartiklar. Dessa andra varor bör förekomma i apparaten i sådan omfattning, att preventivmedlen inte dominerar där. Enligt utredningsmannens mening bör preventivmedlen i en sådan sanitetsautomat inte heller få på annat sätt framhävas framför andra varor i apparaten. Anges varorna genom text på denna, bör emellertid hinder inte möta mot att också preventivmedlen utmärkes på motsvarande sätt. Texten bör dock inte få göras mera framträdande än vad som erfordras för att vägleda kunden vid själva inköpet. Någon reklam för preventivmedlen anser utredningsmannen under inga förhållanden böra godtagas, vare sig på själva automaten eller genom skylt intill denna. På automat för enbart preventivmedel bör varan och övriga erforderliga upplysningar, såsom uppgift om pris, firma m. m., anges på ett diskret sätt. Utredningsmannen framhåller vidare, att i många automater torde preventivmedlen komma att utmärkas blott genom själva förpackningarna och anser det vara av vikt, att den tillståndsgivande myndigheten tillser att förpackningarna inte har anstötlig eller eljest uppseendeväckande utstyrsel.

Departementschefen

Av vad jag tidigare anfört i samband med den allmänna motiveringen framgår, att jag anser automatförsäljning av preventivmedel böra få äga rum utomhus på härför lämpade platser under förutsättning att i automaten samtidigt tillhandahålles även andra sjukvårds- eller sanitetsartiklar. Vad utredningsmannen anfört om utstyrseln av såväl sådana automater som automater inomhus för enbart preventivmedel m. m. kan jag godtaga. Jag vill här tillägga, att de motiv som förestavat villkoret att preventivmedel utomhus får försäljas endast i sanitetsautomat också leder till att en sådan automat inte får uppsättas i omedelbar anslutning till försäljningsautomater med helt andra varugrupper, såsom chokladautomater, tobaksautomater m. fl. Vidare må erinras om bestämmelserna rörande automatförsäljning i butikstängningslagen, vari bl. a. föreskrives att automaten skall vara av typ som godkänts av vederbörlig myndighet.

4 §.

Paragrafen motsvarar 2 § första stycket i den nu gällande förordningen. Återkallelserätten bör bibehållas, men därjämte torde uttryckligen böra ut-sägas, att den tillståndsgivande myndigheten också äger begränsa meddelat tillstånd. Det kan nämligen framdeles bli vanligt, att ett och samma tillstånd kommer att avse flera olika försäljningsformer, exempelvis kombinationen butiks- och automatförsäljning. Skulle återkallelsekäl föreligga allenast beträffande en av dessa försäljningsformer, är det enligt min mening till-räckligt att tillståndet begränsas till att gälla blott den återstående. Såsom nytt skäl för återkallelse eller begränsning av tillstånd bör i tillämpnings-kungörelsen upptagas, att plats, där automat uppsatts, visat sig olämplig härför från de synpunkter som skolat iakttagas vid tillståndsprovningen.

5, 6 och 7 §§.

Paragraferna 5 och 6 motsvarar 4—6 §§ i nuvarande förordning. De före-slagna ändringarna innebär endast förenklingar, sammanhängande med numera gällande regler om böter och om besvärstid i administrativa mål. Paragrafen 7 motsvarar 2 § andra stycket i den nu gällande förordningen.

Bestämmelse om ikraftträdande

Den nya förordningen bör träda i kraft den 1 juli 1959. Äldre tillstånd bör äga giltighet jämväl efter den nya förordningens ikraftträdande, i den mån de inte strider mot och därför återkallas enligt grunderna för denna. Till-ståndet skall återkallas i sådana fall, då automatens placering eller utse-ende uppenbarligen inte uppfyller de nya fordringarna. Vid tvekan om platsens lämplighet för automatförsäljningen får hittillsvarande erfarenheter bli utslagsgivande för frågan, huruvida tillståndet bör återkallas eller inte.

8. Departementschefens hemställan

Föredragande departementschefen hemställer härefter, att Kungl. Maj:t måtte genom proposition inhämta riksdagens yttrande över förenämnda inom inrikesdepartementet upprättade förslag till *förordning om handel med preventivmedel*.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter bi-trädde hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Bo Stenfors

Utredningsmannens förslag

till

Kungörelse**med vissa föreskrifter rörande tillämpningen av förordningen om handel med preventivmedel**

Med stöd av 6 § förordningen om handel med preventivmedel förordnas härigenom som följer.

1 §.

Ansökning om tillstånd att idka handel med preventivmedel skall göras skriftligen och innehålla uppgift i följande avseenden:

- a) vilka medel sökanden ämnar tillhandahålla,
- b) huruvida sökanden ämnar bedriva partihandel eller detaljhandel,
- c) var försäljningen skall äga rum,
- d) då fråga är om detaljhandel, hur försäljningen avses skola bedrivas,
- e) då medlen skola tillhandahållas från automatapparat, vilken automat-typ som skall begagnas och hur förekomsten av preventivmedel avses att utmärkas,
- f) vilken reklam sökanden ämnar bedriva, samt
- g) därest sökanden är bolag eller förening, vem som skall förestå rörelsen.

2 §.

Vid prövning av ansökningen skall särskilt iakttagas:

att sökanden är berättigad att idka handel i allmänhet samt med hänsyn till den reklam han uppgiver sig ämna bedriva och i övrigt kända förhållanden är lämpad att erhålla sådant tillstånd och, där sökanden är bolag eller förening, att rörelsen omhänderhaves av lämplig föreståndare,

att uppgiven lokal och formerna för medlens tillhandahållande äro från hygienisk synpunkt och i övrigt tillfredsställande,

att plats där automatapparat avses skola uppsättas icke är olämplig härför med hänsyn till barn och ungdom samt allmän ordning och trevnad,

att automatapparat uppfyller stadgade fordringar, samt

att förekomsten av preventivmedel i automatapparat icke utmärkes så, att apparaten på grund därav tilldrager sig särskild uppmärksamhet.

3 §.

Innan tillstånd meddelas till försäljning från automatapparat, skall yttrande rörande lämpligheten av den plats, där apparaten avses skola uppsättas, inhämtas från barnavårdsnämnden i orten.

4 §.

I bevis om tillstånd skall angivas, vilka medel som omfattas av tillståndet och under vilka former dessa må tillhandahållas. Beviset skall därjämte upptaga erinran om att tillståndet må återkallas eller begränsas, när skäl äro därtill, ävensom att försäljning ej må äga rum genom kringföring.

5 §.

Vid prövning av fråga om återkallande eller begränsning av tillstånd skall särskilt beaktas:

huruvida tillståndshavaren eller föreståndare gjort sig skyldig till någon förseelse, som har samband med rörelsen och som kan anses göra honom olämplig att vidare bedriva densamma,

huruvida olämplig reklam bedrives,

huruvida plats där automatapparat uppsatts visat sig olämplig härför från de synpunkter som skola iakttagas vid tillståndsprövningen, samt

huruvida eljest någon väsentlig ändring inträtt i jämförelse med förhållandena vid tillståndsprövningen.

Innan tillstånd återkallas eller begränsas, skall tillståndshavaren, om särskilda skäl ej äro däremot, beredas tillfälle till rättelse.

Denna kungörelse träder i kraft den 1 juli 1959, då kungörelsen den 9 september 1938 (nr 568) med vissa föreskrifter i anledning av förordningen den 9 september 1938 (nr 567) om handel med preventivmedel upphör att gälla.